

N° 40 37
38

Popoarele Bucovinei.

Fascicula III.

Lipovenii din Bucovina

de

Dimitrie Danu,
parochiu în Lujeni.

Cernăuți.

Tipo-Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievicu.

1894.

Introducere

În următoarele, voi să încerc a mă ocupa mai adânc cu Istoria și Etnografia Lipovenilor care locuiesc în Bucovina, deși aceste s-au tratat acum în monografii și opuri mai mari istorice și teologice, dar o fac aceasta, pe de o parte, ca, întrebuițând izvoarele accesibile, scrise în limba rusă, germană și română, să împlu unele lacune, pe de altă parte, pentru că momentul religios, care este foarte strâns legat cu întreaga lor viață privată, s-a considerat, până acum, prea puțin. Dacă-mi va succede să adaog, prin lucrarea mea, măcar cât-ceva la îndeplinirea cunoștințelor etnografice a țărișoarei noastre, apoi osteneala mea va fi destul de răsplătită.

Istoria nașterii Rascolului sau a societăților religioase a Vechi-credincioșilor

Pe timpul domniei Tătarilor în Rusia, s-a înrădăcinat acolo atât de mare ignoranță, și nu numai între poporul de rând, dar chiar și între nobilime și cler, încât – după cum mărturisește istoricul rus Karamzin – mulți preoți abia cu mare nevoia puteau deosebi literele.

Nici mirare, deci, dacă textul cărților liturgice și chiar și riturile rusești se stricau, din zi, în zi, și se desfigurau, prin anexe și greșeli, de

ignoranții copiatori și traducători – căci cu copierea cărților bisericești se ocupau, pe lângă episcopi, chiar principii, călugări, preoți și mireni – așa că ele nu puteau să consune cu textele și riturile originale grecești și cu cele vechi slavone.

Spre a înlătura, deci, scăderile aceste mari, se începu, acum, sub cneazul Vasilie IV¹, îndreptarea Triodului și a celorlalte cărți bisericești. Numitul principe chemă în Rusia, în acest scop, în anul 1506, pe învățatul călugăr din mănăstirea Atos Măcșim Grecul, care studiasse – după cum ne spune Karamzin – în Paris, Florența și Veneția; rușii, însă, care se țineau morțiș de tradițiunile lor părintești, ba chiar credeau orbiș în o inspirațiune dumnezeiască a cărților bisericești existente, priveau cu răutate și invidie la îndreptările lui, îl acuzară că ar fi făcut oareșicare schimbări arbitrării și că ar falsifica și strica scriptele sfinte și, în urma acestor învinovățiri nejuste, fu declarat acest om învățat – la dorința mitropolitului Daniil (1522-1539) – în anul 1525, ca eretic, fu exilat și strămutat, prin 31 de ani, din mănăstire în mănăstire², până ce, în fine, l-a scăpat moartea de aceste prigoniri necurmăte, la anul 1556, în mănăstirea Sfântului Serghie.

De acum, înainte, există în biserica rusă două partide opuse, și anume una, care aprobă îndreptarea cărților și ceremoniilor bisericești după cărțile și ceremoniile ortodoxe, și alta care se opunea acestor îndreptări.

La 23 Fevruarie 1551, se ținu, sub țarul Ivan IV Vasilievici cel Cumplit (1533-1584), un sinod, în palatul țarilor, Kremlin din Moscova, care – ce-i adevărat – făcu multe deciziuni sănătoase și consunătoare cu învățătura bisericii ortodoxe, dar acceptă ca dogme și greșitele rituri particulare ruse de pe atunci, într-o compunere de 100 de capitole. Părinții, adunați la acest sinod, împărțiră, adică, răspunsurile lor, pe cele 69 de întrebări, puse lor de țar, în 100 („sto”) capitole („glawa”, așadar „stoglaw”), din care cauză acest sinod este îndecomun cunoscut în istoria bisericească rusă sub numele de „Stoglawii sobor”.

La acest sinod participară, afară de președinte, mitropolitul

¹ Vasilie IV muri la 3 decembrie 1533, drept călugăr, sub numele Varlaam (Strahl, Th., *Geschichte der russischen Kirche*, I. Thl. Halle, 1530, p. 559

² Maxim fu exilat, mai întâi, la mănăstirea Volocolam, apoi Ostroci, și, în fine, la cea a Sfântului Serghie

Macarie. și cei mai însemnați demnitari lumești, următorii 9 episcopi: arhiepiscopii Teodosie de la Novgorod și Nicandru de la Rostov, episcopii Trifon de la Susdal, Urie de la Smolensc, Caftan de la Raesan, Acachie de la Tver, Teodosie de la Colomna, Suva de la Sasarai, Ciprian de la Perm și mare mulțime de arhimandriți și egumeni.

Deciziunile acestui sinod sunt un testimoniu eclatant de starea spirituală de pe atunci din Rusia.

Stoglavnicul, ridicat la rangul de dogme, nu-l ținea în seamă nici un om cult și luminat din Rusia, ci numai mulțimea ignorantă, ceea ce se documentează prin împrejurarea că stoglavul n-a fost subsemnat de către episcopii prezenți și întărit de țar, ba chiar n-a fost amintit în nici o cronică, până în zilele lui Nicon, deși, astăzi, nimeni nu se poate îndoii de realitatea „stoglavului sobor”.

Riturile particulare ruse din stoglav însă diverg, în multe puncte, de riturile bisericii grecești universale, dintre care cele mai principale sunt următoarele: Ca să se facă cruce numai cu două degete; „aliluia” să se recite numai de două ori: În simbolul credinței să se adauge, la locul: „și întru duhul sfânt Domnul de viață făcătorul” încă cuvântul „adevărat” și să se zică: „și întru duhul sfânt Domnul adevărat de viață făcătorul”; că ar fi păcat a-și rade și tunde barba etc.

Așa se tipăriră, în Moscova, în anul 1564, „Faptele apostolilor și epistolele lor”, în anul 1565, „Ceasoslovul”, în anul 1568, „Cartea psalmilor”, și anume sub redacțiunea lui Ivan Fedorov, diacon la biserica Sfântul Nicolai Gostunoscol din Moscova și a lui Petru Timofi Mystislaveț.

Post-scriptumul acestor cărți zice: „Țarul și marele principe ordonară ca să se cumpere pentru multele biserici cărți bisericești pe piață, dară se aflară puține bune, căci cele mai multe erau stricate prin copiatori, de aceea decise țarul a tipări cărți”.

Această decizie a țarului însă provocă mare nemulțumire, mai ales la acei ce trăiau din copierea cărților bisericești și la mulți oameni superstițioși, care credeau orbiș în inspirațiunea cărților manuscrise bisericești.

De acum, înainte, mulți îndreptară și tipăriră cărți bisericești, unii însă adăugaseră părerile lor, alții iarăși lăsară unele afară.

Sub patriarhul rus Iosif (1042-1652), se alese, în scopul editării cărților bisericești, un comitet din clerul alb, parte din Moscova, parte din alte părți ale imperiului rus. Cei mai însemnați membri ai aceluși comitet erau: Spiritualul împărătesc, protopresbiterul Ștefan Bonifatiev, protopresbiterul Ivan Neronov și diaconul Teodor, toți din Moscova, apoi din alte părți ale Rusiei, protopresbiterii Avacum, Longhin și Daniil, presbiterii Lazar și Nichita ș. a.

Ce-i adevărat, editorii îndreptară cărțile editate de dânsii, însă numai după manuscrisurile ruse, nu și după cele grecești, dară și așa numai după placul lor.

Venind, în anul 1649, Paisie, patriarhul Ierusalimului, la Moscova, se încredință că cărțile bisericești ruse conțin, cu toate corecturile făcute, încă foarte multe greșeli și învățături neortodoxe, de care împrejurare înștiință el pe patriarhul rus, Iosif, pe mitropolitul de la Novgorod, Nikon, și pe țarul Alexei Mihailovici, care pas avu urmarea că aceștia trimiseră, încă în același an (1649), pe bătrânul ieromonah al lavrei troițe, Arsenii Suhanov, la Orient, ca să studieze obiceiurile, datinile și riturile ortodoxe bisericești.

Tot acea scădere o constată și mitropolitul Nazaretului, Gavriil, care venise, în anul 1651, la Moscova, și patriarhul Constantinoplei, Aftanasie, care se afla și el în Moscova, în anul 1652.

Tot în același înțeles se referă și Arsenii Suhanov, care se întoarse, la 26 Iulie 1653, din Orient, într-o carte numită „Proskinitarion”, despre observațiile făcute și constata că riturile particulare ruse contrazic riturile bisericii ortodoxe universale.

Sub astfel de împrejurări, decise țarul Alexei Mihailovici să se facă o corectură radicală a tuturor cărților bisericești și chemă, într-acest scop, în anul 1654, în co-înțelegere cu Nikon, care devenise, prin grația țarului, dintr-un simplu călugăr din mănăstirea Ansver, mitropolit de Novgorod și, la 23 Iulie 1652, chiar patriarh al Rusiei, un sinod, în palatul împărătesc, la care participară, sub președinția țarului și a patriarhului Nikon, 5 mitropoliți, 4 arhiepiscopi și un episcop, apoi 11 arhimandriți și egumeni, 13 protopresbiteri și syncletul împărătesc³. Toți membrii

³ Membrii sinodului au fost mitropoliții: Macarie de la Novgorod, Corneliu de la Kazan, Iona de la Rostov, Silvestru de la Kruțițk și Mihail din Serbia;

acestui sinod recunoscură unanim că cărțile bisericești ruse sunt pline de greșeli și adaosuri neortodoxe și că trebuie corectate după manuscrise vechi și textele grecești.

La semnarea acestor deciziuni, însă se convinseseră că Paul, episcopul de la Colonna, 2 arhimandriți, 1 egumen și 2 protopresbiteri se reținură de la întărirea și semnarea acelor deciziuni.

În urma acestor deciziuni sinodale, se trimise iarăși Arsenie Suhanov ca să caute manuscrise vechi, după ce se convenise un sinod, ținut la cerere specială, în Constantinople, sub președinția patriarhului Paisie, la care participară 24 mitropoliți, 1 arhiepiscop, 1 episcop și alți preoți, că riturile particulare ruse se abat de la cele ortodoxe și după ce dăduseră răspuns la 26 de întrebări, trimise, în anul 1654, prin Manuil Grecul. Arsenie adusese, de la muntele Atos, peste 500 de manuscrise foarte vechi, dar și patriarhii Orientului trimiseseră, în urma cererii exprimate, mai mult decât 200 manuscrise vechi la Moscova.

Acum corectă Nikon cărțile liturgice ruse după manuscrisele adunate, grecești și cele perfecte, vechi slavone, le puse sub tipar, apoi noile ediții de cărți bisericești ale ignoranților editori: protopresbiterii Ivan Neronov și Avacum, preoții Nichita și Lazar și diaconul Teodor Ivanov ș. a., puse în locul lor alți editori, precum pe învățații ieromonahi din Kiev Epifanie Slavenițchi, Arsenie Grecul, Damaschin Ptițchi, pe preotul negru Zacov, numit filosof, pe arhimandritul Dionisie de la Atos ș. a. și porunci a se lepăda riturile ruse particulare.

Aceste toate le făcu Nikon în co-înțelegere cu patriarhii ortodocși ai Orientului, ceea ce mai ales aproba, la 5 Aprilie 1656, și sinodul ținut în Moscova, sub președinția patriarhului Antiohiei, Macarie, care se afla, atunci, în Rusia, și la care participară și patriarhul Serbiei, Mihail, și mitropoliții Grigorie de la Niceea și Ghedeon din Moldova.

Toți adoptară cu bucurie aceste corecturi ale cărților bisericești, numai editorii, retrași de Nikon – așadar, inamicii lui personali –, ai cărților pline de greșeli și acuma oprite, și anume protopresbiterii Ivan Neronov, cu numele de mai târziu călugăresc Grigorie din Moscova, Avacum din Tobolsk, Longhin, preoții Nichita de la Susdal (numit „pustosviat”),

arhiepiscopii: Macrel de la Volohodsk, Sofronie de la Susdal, Misail de la Riazan și episcopul Paul de la Colonna

Ștefan și Lazar, diaconul Teodor Ivanov, călugărul Capiton, cărora li se alătură și Paul, episcopul de la Colomna, nu voră a le recunoaște și lă-țiră, de răzbunare, în popor părerea falsă că Nikon, împreună cu sinodul său, n-ar fi corectat cărțile liturgice, ci le-ar fi schimonosit și că numai cărțile tipărite înainte de corectura niconiană ar fi ortodoxe, și că toate cărțile bisericești trebuie să rămână așa cum au fost mai înainte, nu însă cum le-a schimosit Nikon.

Tot așa, îi calomniară ei și pre patriarhii ortodocși care întăriseră ediția nouă, corectată, a cărților bisericești și-i numeau „neortodocși”.

Așa deveniră numiții contrari ai noilor cărți bisericești, din răz- bunare și pentru că li se opri editarea cărților bisericești, din ofensată deșertăciune și amor propriu, așadar din ură personală contra lui Nikon, capii unei partide contrare, care mai ales existase mai de mult în contra îndreptării cărților bisericești și ținea morțiș la lucruri exterioare ale servi- tului divin, și, crescând ea repede, se întemeie „Rascolul” în toată forma.

De partea partidei contrare tăbărî și o mare parte din preoți, și anume parte din ură personală contra lui Nikon, parte spre a scăpa de osteneala învățării fluidei cetiri și scrieri cerute de Nikon.

Articolele principale ale învățăturilor propagate, de acum, îna- inte, de această partidă sunt următoarele: Numele Mântuitorului trebuie scris „Isus”, cu un „i”, iar nu „Iisus”, cu doi „i”; la ceremonii bisericești trebuie mers după soare și nu asupra soarelui; „aliluia” trebuie cântată numai de două și nu de trei ori; în simbolul credinței trebuie zis: „și întru duhul sfânt Domnul „adevăratul” de viață făcătorul”; crucea materială trebuie să conștea din 4 bucăți și 8 extremități, adică trebuie să albă for- ma crucii patriarhale, iar nu a celei simple și comune; credința trebuie conformată numai cărților celor vechi și tot numai după acelea trebuie făcut și servitul divin; ea, singură numai, păstrează adevăratele învățături ortodoxe; biserica rusă strică sufletele și este eretică, servitul ei divin nu este servit divin, tainele ei nu sunt taine, preoții ei nu sunt preoți, ci lupi, credincioșii ei nu sunt ortodocși, cieretici. Sectarii acestei partide învățau, mai departe, că nu este iertat a fuma tutun, a bea ceai, a tunde barba, a începe anul de la 1 Ianuarie, a purta îmbrăcăminte germană (modernă), a asculta muzică italiană și a întrebuița pictură italiană, a face autopsie, nici a îmbălsăma corpurile moarte.

Contra acestor schismatici aplică Nikon, la sfatul patriarhului Constantinopolului, Paisie, asprime mare, dar justă, și așa, după degradare, fură cei mai mulți dintre ei exilați. Avacum fu exilat lângă lacul Baikal, Daniil, la Astrahan, unde și muri, și Paul de la Colomna la mănăstirea Paleostrovă, unde și muri, la anul 1656.

Atrăgându-și, însă, Nikon, mai târziu, mânia împăratului prin caracterul său nemlădios, prin calomniile inamicilor săi personali și ale curtenilor, ce-l invidiau mult pentru grația sa, mai mult însă prin opoziția sa violentă, ba părăsi el, la 10 Iulie 1658, scaunul său patriarhal, fără însă să depună demnitatea, atunci convocă țarul, în Februarie 1666, pe patriarhii Paisie de la Alexandria și Macarie de la Antiohia la un sinod mare (1666-1667), care, începând în Decembrie 1666, decise în cele mai principale întrebări bisericești și confirmă noile cărți bisericești. Acest sinod îl judecă și pe Nikon, pentru că părăsise arbitrar scaunul său patriarhal, îl depuse și îl exilă, după degradare în simplu călugăr, la mănăstirea Terapont, lângă Bjelosersk. De aici îi concese, ce-i adevărat, țarul Feodor Alexievici să se întoarcă la mănăstirea sa, a „Noului Ierusalim”, dar el nu mai ajunsese viu acolo, căci îl apucă moartea pe drum, la 17 August 1681.

Deși acest sinod depusese pe Nikon, totuși sancționase reformele introduse de dânsul, provocase pre toți credincioșii a le lua ca adevărat ortodoxe și răspicase, la 13 Mai 1667, anatema asupra luptătorilor contra noilor cărți bisericești.

Într-acestea revenise la Moscova grațiatul Avacum, din exilul său, excită acolo poporul, câștigă partizani și se făceau adunări tumultuoase de popor, unde fanatizau poporul partizanii cărților și riturilor vechi – așa un anumit Dosiftei, egumenul mănăstirii Sfântul Nicolai din Tichvin – prin cuvântări fulminante și-l asmuțeau contra noilor cărți bisericești și riturilor îndreptate.

Acești contra-luptători declarară apoi, întăriți, pe de o parte, în falsele lor idei prin condamnarea lui Nikon, pe de altă parte, dezamăgiți prin celelalte deciziuni sinodale, și agitați până la culme prin răspicarea anatemei, că biserica rusă și greacă s-au depărtat de la ortodoxie și se proclamară pe ei drept unicii păstrători ai vechii și adevăratei credințe, numindu-se înșiși „staroivierii” sau „Staro-vierți” (Vechi-credincioși) sau „Staro-obriadți” (Vechi-ritualiști).

Apoi ocupară mănăstirea Solovețk, de pe o insulă a Mării Albe, în guberniul de astăzi Arhangelsk, unde se ținură contra armatei ruse până la anul 1676, așadar prin un răstimp de 10 ani.

În anul 1682, înscenară ei, cu ajutorul Strelîților, sub conducerea lui Nichita și a călugărului Serghie, chiar în Moscova o răscoală și provocară pe poporul de rând să-i omoare pe patriarh și întreg clerul, ca instrumentele lui Antihrist.

În fine, se răpuseră aceste răscoale și cei mai mulți dintre rascolnici fură executați; așa fu executat Nichita, la 21 Iulie 1682, la ordinul țarului, pe piața cea frumoasă, în public. Serghie fu exilat în mănăstirea din Iaroslav, Lazar, diaconul Feodor și mulți alți partizani de ai lor fuseseră arși pe rug, acum în primăvara anului 1681, în Pustosersk. Însă, cu cât mai aspre măsuri se aplicară contra rascolnicilor, cu atât mai înținată devenea opoziția și cu atât mai mulți partizani câștigau ei în popor.

Guvernul rus îi prigoni pe partizanii rascolului cu mare asprime, de aceea se și împrăștiară ei în cele mai depărtate provincii ale Rusiei, așa pe malurile mării, pe la Kostroma, Niĵgorod, Siberia, Caucaz, prin țări străine, așa prin Suedia, Prusia, Austria, Turcia europeană și asiatică, România etc.

Ortodocșii îi numesc pe acești rău-credincioși „Rascolnici” (Schismaici) sau Filiponi (rusește „filipovscena”), Filipovani sau popular, Lipoveni.

Unii deduc această numire de la fugarul strelit novgorodean Vasiliev Fotie (născut în 1675), care se numea cu numele călugăresc Filip de ortodocși, însă era poreclit „Pustosviat” (Sfântul Fățarnic), sub a cărui conducere să fi emigrat o parte dintre rascolnici din Rusia.

Alții deduc, cu mai mare probabilitate, acest nume de la faptul că Lipovenii îl venerau mai ales pe apostolul Filip. De aceasta raportează generalul Enzenberg, la 23 Iunie 1783, care îi vizitase pe Lipoveni în casele lor din Hliboca și, întrebându-i de credința lor, căpătă următorul răspuns: „Noi urmăm învățăturilor religioase ale Sfântului Apostol Filip, de aceea ne și numim noi Filipovani”. Alții, iar, precum Haquet și Demjan, deduc acest nume de la cuvântul „lipova” = „tei”, din care lemn constau uneltele lor casnice și chiar și coșurile trăsurilor și săniile lor.

Imigrarea Lipovenilor în Bucovina

Lipovenii imigrară în Bucovina din Moldova și Basarabia. Toți Lipovenii aceștia sunt de origine Moscoviți din Moscova sau din guberniile vecine și veniseră, în diferite timpuri, de acolo, la Moldova și Basarabia, de unde imigrară, cu încetul, în Bucovina.

După tradițiunea lor, s-au așezat ei aici cu mult înainte de ce se alătură Bucovina la Austria. Cea mai veche colonie a Lipovenilor este sigur comuna Mitocul Dragomirnei sau Lipovenii de pe pâraul Rușcioara, lângă Suceava, numită de dânșii Socolințe, unde trăiau, încă înainte de anul 1770, vreo 40 de familii lipovenești.

Goelert induce anul 1774 ca timpul întemeierii Mitocului Dragomirnei, pe când Dr. Ficker zice cum că, mai întâi, s-a urzit Climăuțul, la anul 1774, și mai apoi Mitocul, la anul 1777; noi, însă, suntem încredințați că Lipovenii au imigrat în Bucovina, și anume mai întâi la Mitoc, cu mult înainte de anul 1770. Probă pentru această credință ne este raportul generalului Enzenberg, din anii 1783 și 1784, către Consiliul Aulic de Război, în care amintește faptul că, ocupând Rușii, la anul 1769, aceste locuri, au prins mulți Lipoveni ce locuiau aici ca dezertori și că alții fugiră, cu preotul lor, în părțile sudice ale Moldovei, de unde se-ntoarseră iarăși la anul 1775. Informațiile date de Goelert și Ficker despre timpul imigrării Lipovenilor în Bucovina pot fi, așadar, numai într-atât adevărate, că amintesc de reîntoarcerea lor înapoi, crezând-o și inducând-o ca primă imigrare.

La anul 1777, fundară Lipovenii o colonie nouă, Climăuți, și o sporiră cu imigrările din anul 1783; tot astfel se mări și Mitocul, la anul 1782, care număra, acum, 10 familii.

Din Basarabia imigrară Lipovenii în Bucovina după ce mântuise o colonie de rascolnici Necrasov, un general austriac, o rudă a împăratului Iosif II, pe timpul războiului cu Turcia, din mâinile piraților turci pe Marea Neagră, care căpătără, ca remunerare pentru fapta lor, promisiunea că li

se va concede să se așeze pe teritoriul austriac. În urma acestei promisiuni, deci, venirea deputații Lipovenilor, Alexandru Alexiev și Nichifor Larion, împreună cu tălmăciul lor, ungurul Martin Kowatsch, la Viena și se rugară la împăratul Iosif II, în audiența din 5 Octombrie 1783, ca să le aprobe a imigra în Austria, ceea ce le și concesse împăratul Iosif II, cu patentul din 9 Octombrie 1783. Aducem, aici, cuprinsul acestui patent, ca să se poată cunoaște mai de aproape privilegiile acordate Lipovenilor :

„Noi Iosif II etc. Fiindcă doi deputați de ai Vechi-credincioșilor, care locuiesc la Marea Neagră, anume Alexandru Alexiev și Nichifor Larion, care au sosit aici, în reședința Noastră, Viena, au adus înaintea Noastră rugămintea, în numele și la însărcinarea acelor comune, ca să se poată așeza, împreună cu familiile și averea lor, în țările Noastre, le dăm Noi, în încrederea că, venind și așezându-se în viitoarele lor locuințe, în țările Noastre, se vor purta ca și toți supușii Noștri, ceilalți, celor doi deputați și, prin ei, comunelor națiunii lor, care vor trece încoace, prin prezentul patent, subsemnat de Noi, următoarele garanții:

1. Noi le concedem deplin exercițiu liber al cultului pentru dâșșii, copiii, copiii copiilor lor și preoților lor.

2. Noi îi scutim pe dâșșii și pe copiii lor din timpul imigrării, timp de 20 de ani, cu totul de orice contribuțiuni și biruri.

3. Noi le concedem scutire de servitul militar.

4. Nu îi vom sili, după răstimpul de 20 ani, nicidecum ca să plătească peste măsura puterilor lor materiale, ci îi vom trata ca și pe alți supuși împărătești, care se află într-asemene posesiune cu dâșșii”.

După ce căpătară acest patent, imigrară, la 18 Decembrie 1783, zece familie lipovenești, cinci călugări și trei oameni tineri, neînșurați, de la malurile Mării Negre, în Austria, se așezară în orașul Suceava, unde petrecură peste iarnă, și plecară mai departe abia la 22 Aprilie 1784, deși aleseră locul Varnița (înseamnă, în limba română, „paturi de var”), unde se și așezară. Mai târziu, mai veniră încă vreo 60 de familii, sub conducerea lui Ilarion Petrovici, și fundară, acolo, comuna numită după izvorul văros de acolo, Fântâna Albă = Bilaia Crnița = Biala Chernița.

Se pare, însă, că nu toți Lipovenii se așezară pe locul Varnița,

proprietatea mănăstirii Putna, unele familii – sau poate și familii din Climăuți – se pare că se așezară, urmând promisiunilor boierului Tadeus de Turcul, în Hliboca, unde îi vizita generalul Enzenberg, acum, la 23 Iunie, în casele lor, de unde, însă, se întoarseră iarăși la Fântâna Albă și Climăuți.

În număr mai mic se află Lipovenii în comuna Mehindra sau Mihondra, așa numită după apropiatul pârâu, între Berhomete pe Siret și Lucaveț, care comună se coloniză la anul 1854, de la Climăuți; tot așa se află ei în Lipovenii sau Cosovanca, lângă Lucaveț, colonie fondată la anul 1845, de la Fântâna Albă; sporadic îi întâlnim și-n Vilauce, și-n orașele Rădăuții și Suceava.

Lipovenii erau despărțiți acum, de la anul 1690, așadar, și la imigrarea lor în Bucovina, în 2 tabere religioase. O tabără se numește „bespopovscina”, adică „ne-popistă”, pentru că nu are preoți, căci ea pretinde că adevărata preoție nu mai există pe pământ, ci a zburat de pe timpurile lui Nikon la ceriu, de aceea nici nu primește preoți Niconiști.

Această partidă este, astăzi, cea mai extremă, la noi însă cea mai puțin numeroasă și locuiește o parte din Climăuți și Mehindra, unde are câte o biserică, numită de partidă contrară „Ceasovnia” și pe care o conduce un conducător spiritual instituit de dânsa, numit „Nastavnic”, în realitate un simplu dascăl.

Cealaltă partidă, numită „popovscina”, adică „popistă”, trebuie să ia, spre a acoperi lipsa de preoți, preoți Niconiști, care treceau la dânsa de la Niconism, deoarece numai unicul episcop Paul de la Colomna fusese partizanul răscolnicilor, dar și el nu le putu sfinți preoți, deoarece muri în anul 1656, în exil. Primirea preoților ortodocși Niconiști, care treceau la răscol, se făcea prin ungerea lor cu untdelemn, după ce se lepădau de eresurile Niconistice. Centrul partidei popiste este satul Fântâna Albă, unde au Lipovenii o biserică, ridicată pe la anul 1835, închinată Sfinților Cosma și Damian, alta închinată Intrării în biserică a Maicii Domnului (Ovidenie) și o mănăstire, fondată de egumenul lor, Simeon, în anul 1785, în fosta pădure Târnauca, închinată Acoperământului Maicii Domnului (Pocrove); acum are mănăstirea și o capelă de iarnă, închinată Sfântului Nicolai. Această mănăstire fu abandonată în 24 August 1791, după ce niște hoți omorâră câțiva din locuitorii ei, și aceasta se aduse guvernului

spre știință; la anul 1803, însă, fu ea din nou clădită, în secret, în sat, pe locul dăruit de Ilarion Petrovici, poreclită „Co-rovenoșche” = „șovirnog” și fu sfințită de 2 ieromonahi fugari, Irineu și Manuil. Lipovenii popiști din Mitocul Dragomirnei și Lucavița n-au mănăstire și călugări. Toți Lipovenii popiști și ne-popiști au 10 biserici, și anume 3 zidite, iar 7 de lemn. În Mitocul Dragomirnei posedă popiștii o biserică închinată Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, iar în Lucavița, una închinată Intrării în biserică a Maicii Domnului; iar nepopiștii din Climăuți, una închinată Schimbării la Față a Domnului.

Timp îndelungat, se credea că Lipovenii sunt ruși ortodocși, care liturgisesc în limba ilirică și nu în cea română. De această opinie era și împăratul Iosif II, care, vizitând Bucovina, a fost salutat, în Iunie 1783, în Suceava, de o deputațiune de Lipoveni, care cerură un preot de al lor, și a răspicat aceea părere în scrisoarea de mână, adresată, în 19 Iunie 1783, din Cernăuți, președintelui Consiliului Aulicii de Război, feldmareșalului Hadik. Partea scrisorii de mână împărătești, privitoare la Lipoveni, ne spune următoarele:

„Aceași considerațiune merită și Lipovenii aflători aici în țară, care sunt simplu niște țărani ruși și s-au așezat aici; religia lor este cea adevărat schismatică și unii cred că ei se diferențiază numai cu aceea că voiesc să liturgisească în limba ilirică, ca în Rusia, iar nu în cea românească. Afară de aceea, sunt ei niște oameni așa de sânguincioși și lucrători, că trebuie înmulțiți cu con-naționali de ai lor din Moldova și, din această cauză, trebuie să li se aprobe, negreșit, un popă de națiunea lor sau să li se aducă unul din Slavonia, unde se uzitează mai ales limba ilirică.

O urmare a acestei opinii greșite despre religia Lipovenilor a fost orânduirea supunerii lor spirituale mitropoliților ortodocși din Carloveț.

Imigrării lor ulterioare în Bucovina nu se puse piedici, ba, din contra, ea fu favorizată, conform dorinței împărătești.

Lipovenii popiști (popovscina)

Lipovenii popiști⁴ recunosc darul preoției și au preoți, la imigrarea lor, însă, în Bucovina se pare că aveau lipsă de preoți, deoarece, salutând o deputațiune de Lipoveni pe împăratul Iosif II, în Suceava, au cerut, la astă ocaziune, un preot de al lor, care rugă li-o împlini împăratul, ordonând, în amintita scrisoare de mână, adresată lui Hadik, „ca să li se aprobe, negreșit, un popă de națiunea lor sau să li se aducă unul din Slavonia”.

Dar și preoții care trecură la dâșii și veniră din Rusia se pare că nu rămaseră îndelung la dâșii, din cauza disprețului și a puținei influențe, și se părea că vor rămâne cu totul fără de preoți.

Pe la anii 1840, îi păstorea pe Lipoveni ieromonahul Ieronim, iar mănăstirea lor se conducea de fugarul din Basarabia Gherontie și de călugării Alimpie Milorodov și Paul Vasiliev, care se sfătuiră să-și caute un episcop.

Vizitând, în anul 1843, mitropolitul unit din Galiția, Michail Levițchi, Bucovina și pe Lipovenii din Fântâna Albă, îi sfătui, văzându-le lipsa de preoți, să ceară de la împărat un episcop, asigurându-i că justa lor cerere li se va împlini sigur.

Lipovenii ceruseră mai ales acum, la 14/26 Februarie 1840, cu o petiție, învoirea de la c. r. Kreisamt al Bucovinei ca să-și poată aduce un episcop din străinătate, indicând ca reședință pentru dânsul mănăstirea de la Fântâna Albă și obligându-se, totodată, a-l susține din propriile lor mijloace. Kreisamtul trimise la constatat cele induse în petiție pe comisarul Șalovschi, la fața locului. Procesul verbal, făcut aici, în favoarea Lipovenilor, fu semnat de dâșii la 30 Aprilie 1840 și Kreisamtul trimise petiția Lipovenilor și procesul verbal, recomandându-le, guvernului țării

⁴ În Bucovina există numai această sectă și cea a ne-popiștilor, pe când în Rusia, România etc. există foarte multe secte lipovenești

din Liov, spre ulterioara tratare oficială.

Apoi compuse, la 6/18 Iunie 1841, la cererea Kreisamtului Bucovinei, Pavel, cu ajutorul unui anumit Atanasievici, care era protocolant la guvernul provincial, istoria imigrării lor, a mănăstirii, a articolelor lor de credință și un statut mănăstiresc, pe 121 pagini. Aceste scrieri se traduseră, apoi, de cancelarul consistorial Andrei Tarnoviețchi în limba germană, se copiasse în curat de caligraful Fischer, se semnară de cei mai însemnați Lipoveni din Fântâna Albă și se supuse Kreisamtului Bucovinei.

Guvernul trimise petiția și statutul mănăstiresc episcopului ortodox Hacman, ca să-și dea părerea în această afacere și, exprimându-se episcopul Hacman în contra împlinirii cererii Lipovenilor, guvernul le refuză rugăminte, cu decretul din 21 Martie a anului 1842.

Petiția ce o dădură în scris Pavel și Gherontie, la 27 Iunie 1842, tot în această afacere, președintelui Bucovinei, Galiției și Lodomeriei, în Liov, fu refuzată iar de guvern, la 16 Octombrie 1842, și anume din cauză că existența mănăstirii în Fântâna Albă nu se poate aproba și suferi, și este ilegală, căci 1)., prin prea înaltul privilegiu s-a aprobat Lipovenilor numai cult liber, nu însă și dreptul de a-și aduce episcop din străinătate; 2). pentru că clădirea mănăstirii a fost interzisă chiar prin rescriptul Consiliului Aulic de Război din anul 1784 și decretul înaltului guvern provincial din 24 August 1791; 3). pentru că Lipovenii sunt îndatorați să poarte înșiși matricele și 4). pentru că mănăstirea constă din novici și străini.

Deci, călătoriră, în vara anului 1843, Pavel și Alimpie la Viena și înmănară împăratului Ferdinand, în audiența din 1/12 Iulie 1843, un recurs, stilizat de ierodiaconul or. orient. Victor Cocorean (în Dragomirna), adăugată și completată de avocatul Dworaczek, în Viena, contra indusele emise guverniale.

În urma acestui recurs, ordona cancelaria aulică ca să se constate lucrurile în Fântâna Albă, pe care bază le dădu, în fine, împăratul Ferdinand învoirea cerută și le semnă, la 6/18 Septembrie 1844, următorul decreta:

„La cererea comunei lipovenești și a vechi-credincioșilor călugări din Fântâna Albă, li se aprobă prea-grațios a-și aduce o față bisericească,

arhiepiscop sau episcop, din străinătate, cu acea însemnare că acesta poate împărtăși călugărilor domiciliati în Fântâna Albă cinuri mai înalte și că are să-și aleagă un succesor, care iarăși va fi obligat să hirotonească preoți și să-și aleagă și hirotonească un succesor. Totuși, se obligă această față bisericească ca, înainte de sosirea-i din străinătate, să-și facă cunoscut numele cancelariei aulice, prin mijlocirea guvernului, ca să fie posibil a se informa de dânsa pe cale diplomatică și a se convinge ori de nu există oareșicare scrupule contra aducerii ei în țară. Și deoarece, după canoanele religiei gr. or., preoțimea superioară trebuie să aparțină statutului călugăresc, deci aprobă Maiestatea Sa prea-grațios ca mănăstirea de mult aflătoare în Fântâna Albă să existe și mai departe și o întărește”.

Acest decret se trimise, la 17/29 Septembrie, guvernului, care îl intimă, cu emisul din 22 Septembrie (4 Octombrie) 1844, Nr. 63749, guvernului provincial al Bucovinei, iar acesta îl intimă, cu emisul din 1/13 Noembrie 1844, Nr. 19997, mănăstirii din Fântâna Albă.

Deci, cutreierară trimișii Lipovenilor, Pavel și Alimpie, căutându-și episcop, multe țări, până ce aflară, în fine, prin mijlocirea ruteanului Michail Ceaicovschi, a cozacului necrasov din Dobrogea, Osip Semenovici Gontșarov, și a doi emisari leșești, Ravski și Strucovski, și a jidovului Costiușka, care toți se aflau în Constantinopole, un episcop, în Constantinopole, în persoana ex-mitropolitului din Bosnia, Ambrosie, care era depus de patriarh, la cererea guvernului turcesc, pentru că Ambrosie apăraseră prea mult interesele poporului.

Ambrosie Popovici, născut, în anul 1792, în orașul Enos din Rumelia, se trăgea dintr-o familie veche grecească de preoți; la anul 1835, deveni mitropolit de Sarajevo, în Bosnia, dar fu depus chiar în anul 1840 și trăia în Constantinopole, ca moșneag de 55 de ani, în mare mizerie, cum îl și aflară trimișii Lipovenilor.

La 16 Aprilie 1846, s-a încheiat cu Ambrosie un contract, în prezența martorului Constantin Ognianovici, un supus austriac, în care se obligau Lipovenii să plătească mitropolitului o dotă anuală de 500 de galbeni, să cumpere, pentru fiu-său, o economie în valoare de 1.000 de galbeni, să-i aducă la dânsul pe fiul și nora sa, pe spesele mănăstirești, din Bosnia, și să plătească o dezdăunare de 1.000 de galbeni, după moartea

lui Ambrosie, fiului lui.

După aceea, călători Ambrosie, împreună cu fiu-său, Gheorghie, și nora sa, Anna, la Viena, unde ajunse la 28 Iunie 1846 și ceru, într-o suplică, de la împărat, învoirea ca să treacă la biserica vechi-credincioșilor și să fie primiți între supușii austrieci, alăturând, totodată, și grammata din 9 Septembrie 1835 a patriarhului Grigorie din Constantinopole, prin care se adeverește treapta lui ierarhică.

Împăratul Ferdinand îl primi pe Ambrosie, împreună cu acompaniatorii săi, Paul Ognianovici și avocatul Dworaczek, în audiență, în 11 Iulie 1846, și-i dădu ceruta învoire.

Apoi își făcu Ambrosie, la 26 Septembrie 1846, intrarea în Fântâna Albă, unde se lepădă, la 28 și 29 Octombrie 1846, în mănăstirea Acoperământului Maicii Domnului, de credința ortodoxă și făcu trecerea formală, după euchologiul lipovinesc, înaintea ieromonahului Ieronim, care îl mărturisî, îl unse cu sfântul mir și-l cuminecă.

De mare interes este formula de blestem – pentru că ilustrează credința Lipovenilor – cu care primesc Lipovenii popiști pe preoții ortodocși, care trec la secta lor, de aceea vom induce-o întregă în următoarele:

„Eu, cutare, mă convertesc, astăzi, de la urăcioasele eresuri iacobite și hantătărăști și de la cei ce cugetă ca latini și din parte se comunică cu ereticeasca învățătură papistășească, și vin la adevărata lege ortodoxă a credinței creștine, cea predată de sfinții apostoli și întărită de purtătorii de Dumnezeu părinți ai celor 7 sinoade ecumenice. Dar vin nu de vreo nevoie, sau nenorocire, sau strâmtoare, sau frică, sau impozit, sau de altceva ce s-ar fi ridicat asupra mea, sau pentru onoare lumească și promisiune de oarecare daruri, sau din lene ori fățarnicie, ci din tot sufletul și cu inimă curată și neprihănită, iubind pe Hristos și dorind a primi legea de viață a adevăratei credințe. Mai întâi mă lepăd de cei ce cugetă și sunt părtași în parte la învățătură eretică. Blestem pe cei ce s-au lepădat de „Isus” și-l socot cu „urechile de-o potrivă”⁵, pe cei ce cred în

⁵ Polemiștii ruși zic că numele Mântuitorului numai „Iisus” scris înseamnă „Mântuitor”, pe când scris după metoda Lipovenilor „Isus” înseamnă „cu urechile de-o potrivă”.

„Iisus” și împătresc sfântul întreit „aliluia”, să fie blestemați. Blestem pe cei ce corup sfântul botez, care, deși zic: „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”, însă botează cu apă întru o cufundare, iar alții numai stropesc cu apă și socotesc botez orice spălare și zic că nu este nevoie de întreită cufundare, să fie blestemați. Și cei ce fac binecuvântarea cu cinci degete, iar pe cea cu două, predată de Hristos, o socot inventată de oarecare demon, să fie blestemați. Blestem amăgirea cea urâtă de Dumnezeu și de o manieră curvească, de a-și tunde barba, precum și pe acei ce îndeamnă a rade bărbile și a-și pângări mustețele cu foarfeci și cu brice. Blestem pe toți vrăjmașii care hulesc crucea lui Hristos și care se închină „krzyzului” (= crijului) latinesc; pe cei ce nu mărturisesc că jertfa cea fără de sânge este corpul Domnului nostru Isus Hristos; pe cei ce mănâncă lapte și ouă sâmbăta și duminica în marele post; împreună cu aceștia, blestem orice altă erezie, dată pe față și nedată pe față, și pe cei ce, înainte ori după sinoade, s-au ridicat asupra eusevioasei biserici, voind a dezmina și a smulge pe oamenii lui Dumnezeu, toți ereticii ce cugetă contra sfintelor sinoade ecumenice, să fie blestemați”.

Deja la 30 Octombrie 1846 începu nou instalatul mitropolit să facă întrebuințare de demnitatea sa ierarhică, hirotoni, în aceeași zi, pe un călugăr rus fugar, Eufrosin, întru diacon, și hirotoni pe Ieronim, egumenul mănăstirii, la cererea întregului convent mănăstiresc, în Arhimandrit.

La 10 Noiembrie, alese poporul 3 candidați pentru demnitatea de episcop-vicar și sorții căzură pe cantorul (dascălul) mănăstirii, Ciprian Timofiev, care apoi fu tuns în călugăr, la 16 Noiembrie, sub numele Ciril. Apoi hirotoni Ambrosie, pentru ca să aibă la hirotonia în episcop a lui Ciril, destui preoți, în luna lui Noiembrie, pe călugărul Ioasaf, care emigrase din satul rusesc Zaponoria, în diacon, pe ierodiaconul Eufrosin în preot și pe călugărul rus Arsenie în diacon. La 25 Decembrie, primi Ciril hirotonia în diacon, la 1 Ianuarie 1847, în presbiter și, la 6 Ianuarie, în episcop, în care calitate fu recunoscut și de guvern.

Hirotonind, apoi, Ambrosie încă pe un anumit Arcadie în episcop al coloniei lipovinești necrasove de dincolo de Dunăre, sub titlul de „Ahriepiscop Necrasovski”, apoi 2 episcopi sufragani pentru Turcia și 3 episcopi pentru Rusia, începu mărirea lui să meargă spre apus.

Acum, în Decembrie 1847, fu citat la Viena, la intervenția guvernului rus și a patriarhului din Constantinopole, ca să-și dea seamă de delictele de care îl acuzau guvernul rus și patriarhul. Articolele de acuzare ale Rusiei erau următoarele patru:

1. că Ambrosie și-a părăsit patriarhul fără știrea și învoirea lui și a luat o eparhie străină;
2. că a luat în mânăstirea sa supuși ruși și chiar criminali fugari și călugări din mânăstiri rusești;
3. că și l-a trimis pe egumenul său, împreună cu alți călugări și neguțători întreprinzători, de 3 ori în Rusia, spre a răscula și înșela poporul, și că-și trimite încontinuu, în acest scop, emisari în Rusia;
4. că și-a lățit jurisdicția și asupra Rusiei, pentru care hirotonește chiar preoți.

Ambrosie începu să dea seamă înaintea ministrului, în Viena, dar cercetarea ce se făcu în mânăstirea din Fântâna Albă dăduse pe față că într-înșa se află, într-adevăr, supuși ruși și că Ambrosie sfințise pentru Rusia preoți, ba chiar și 3 episcopi. Împăratul orându-i, deci, la 22 Februarie 1848, ca mânăstirea din Fântâna Albă să se închidă provizoriu, călugării străini să se trimită în țările lor, iar cei din țară, pe la satele lor, și lui Ambrosie să-i fie interzisă întoarcerea în Bucovina. Ambrosie fu, apoi, exilat, după ce ceru ca să nu fie trimis la Constantinopole, la patriarh, ci ca să rămână, cu familia sa, în Austria, la Cilli, în Styria, unde și muri în anul 1863.

Pe când comisia închidea mânăstirea din Fântâna Albă și-i depărta pe călugări, conform ordinului împărătesc din 22 Februarie 1848, căpătă Austria o constituție, care garanta tuturor societăților religioase cult religios liber și, în urmarea acesteia, se deschise iarăși mânăstirea din Fântâna Albă.

Lui Ambrosie îi urmă în scaunul metropolitan din Fântâna Albă vicarul Ciril Timofiev.

Ciril, om fără de științele necesare la astfel de post, însă plin de fanatism și de cerbicia sectară, se numi, după exemplul antecesorului său, „Arhiepiscop de Fântâna Albă și mitropolit al tuturor creștinilor vechi-

credincioși” și începu a hirotoni, luându-se în toate după antecesorul său, preoți și episcopi pentru străinătate. Așa hirotoni Ciril, pentru Lipovenii din Turcia, pe un anumit Onufrei în episcop, cu titlul de „Brailovski”, apoi creă, în anul 1849, o eparhie nouă în Dobrogea, cu titlul „Slavskaia”, după numele unei mănăstiri de acolo, și denumi pentru acea dieceză pe un anumit Arcadie, mai întâi episcop și mai târziu arhiepiscop.

În anul 1850, creă Ciril o eparhie nouă, în Tulcea, și-i dădu episcop pe un anumit Alimpie; apoi hirotoni și pentru Lipovenii din România pe unul, anumit Arcadie, în episcop, sub titlul de „Vasluiski”, numit după orașul Vaslui.

Ciril fu recunoscut și de cea mai mare parte a Lipovenilor din Rusia drept Arhimitropolitul lor; el și creă pentru Lipovenii de acolo multe episcopii, așa cea din Ural, Saratov, Balta, Caucaz, Kazan, Orenburg.

În anul 1858, însă, veni la Fântâna Albă, pe neașteptate, o comisie, condusă de Stokera. Însă, la delegarea acestei comisii, neplăcută Lipovenilor, a stat reclamația administratorului domeniilor de pe atunci din Siret, Ioan Woynarovicz, cum că în mănăstirea de acolo se țin călugări străini și fel de fel de vagabonzi, că s-a făcut în Fântâna Albă, fără de știrea și învoirea guvernului, o mănăstire de călugărițe, că Lipovenii se opun introducerii și purtării matricelor, depunerii jurământului, vaccinării copiilor și ajutorului medical. Chiar la știrea că are să sosească o comisie în mănăstire, fugiră 30 de călugări la mănăstirea lipovenească Manolea, din România, iar călugărițele se împrăștiară în toate părțile lumii. Și amintitul Alimpie Miloradov luă, iarăși, toiagul în mână și plecă, cu petițiuni, la Viena, spre a înlătura vizitarea mănăstirii și scoposind ca să li se aprobe Lipovenilor ca să trăiască, amăsurat privilegiilor lor, după dogmele lor religioase, și ca să se recunoască existența mănăstirii de călugărițe, având misiunea filantropică de-a da scut femeilor sărmene, bătrâne și neputincioase, de-a educa, a face bine etc. Iar neîmplinindu-i-se această dorință și sosind comisia la fața locului, telegrafie președintelui de miniștri de pe atunci, Bach, plângându-se de asprimea comisarului și cerând sistarea comisiei. Dar atât această rugămintă, cât și petiția tuturor comunelor lipovenești din Bucovina, înmănată președintelui țării, rămaseră zadarnice.

A doua petiție, înmănată de Alimpie ministrului de interne, în

Viena, în care se oglindesc limpede toate dogmele credinței Lipovenilor, o reproducem, pentru marea ei însemnătate, în următoarele:

„Înaltule c. r. ministre!

Sub mult lăudatul regim al demnului de amintire Maiestății Sale împăratului Iosif II, pe temeiul privilegiului imperial, dat în Viena, la 9 Octombrie 1783, comunitățile noastre vechi-credincioase, cu preoții lor, care locuiau, atunci, la Marea Neagră, și-au mutat locuința în Bucovina, sub numirea de comunități lipovenești, ai căror urmași se află și astăzi în Fântâna Albă, și locuiesc acolo mai mult de 70 de ani. Totdeauna s-au arătat demni de prea înalta protecțiune întru ceea ce privește fundamentele lor religioase. Iar de justiția atot prea strălucitului nostru monarh, Maiestății Sale imperiale-regale, apostolice Franț Iosif I. și a prea înaltului său guvern suntem foarte încredințați și trăim în deplină speranță că și-n timpul prezent dreptul nostru va rămâne neclintit, căci noi n-am dat nici cel mai mic motiv la curmarea lui. Acum unii voiesc a face problematică toată existența noastră și încep a clăti temelia confesiunii noastre religioase. Dar noi vechi-credincioșii stăm cu constanță neclătită în moravurile noastre, cele consacrate de secole, și-n datinile cele tari și orice novism devine pentru noi, dacă simțim piedici vătămătoare conștiinței noastre, o imposibilitate nestrămutabilă și, ca orișicare confesiune, așa are și a noastră latura sa uniformă bisericească, care însă la noi este și populară, căci religia este la noi încheată astfel cu poporul, încât el este cu adevărat popor bisericesc, prin urmare, ceea-ce nu este în armonie cu religia noastră, aceea rămâne în dezarmonie și cu viața noastră lumească. Convingerea noastră religioasă, totdeauna, a fost respectată de înaltul guvern și noi niciodată n-am dat nici cel mai mic motiv ca să fim trași la răspundere. Lucrul și rugăciunea este testamentul nostru. Fidelitatea, supunerea și alipirea către atot prea strălucita casă habsburgică sunt virtuțile noastre de supuși.

Privilegiul imperial, menționat la început, ce ni s-a dat, în Viena, la 9 Octombrie 1783 și care a deschis strămoșilor noștri, după dese schimbări de locuințe, un stabil loc de azil și a determinat împrejurările atárnării noastre, de-asemena și prea înalta rezoluțiune, dată la 18

Septembrie 1844, și statutele noastre mănăstirești de la 6/18 Iunie 1841, formează fundamentele existenței noastre și ale organismului nostru bisericesc și social.

Cu toate acestea, mult lăudata autoritate locală din Cernăuți tinde a ne impune la executat niște cereri pe care noi nu le putem accepta, nici împlini, precum: introducerea matricelor, punerea vărsatului, a cere de la autoritate învoirea la căsătorie, a lua adevărîțe medicale la cazuri de moarte, jurămîntul și alte prescripții politice și polițienești, la care noi, în decursul unei petreceri de 70 de ani în Bucovina, niciodată până acum, n-am fost așa constrânși. Acuma s-a și trimis în mănăstirea noastră un comisar, înadins, care, fără nici un respect către drepturile și privilegiile noastre, ce ni s-au dat prin prea înaltul patent de la Octombrie 1783, confirmate cu propria mână de sacrala Sa Maiestate împăratul Iosif II, nicidecum luând în considerare împrejurările noastre particulare și fundamentele noastre religioase și moravurile și datinile patriarhale, – se încearcă a impune și introduce toate aceste novisme. Mai întâi de toate, vă vom raporta la des amintitul prea înalt privilegiu de la 6 Octombrie 1783, care, afară de dările ce au a se plăti după 20 de ani și pe care totdeauna le-am plătit exact, nu menționează mai mult, nici altfel de îndatoriri, ba încă, ce este mai mult, exprimă o asigurare că și la copiii „copiilor strămoșilor noștri li se învoiește un perfect liber exercițiu al religiei”. Dar perfect liberul exercițiu al religiei noastre interzice a adopta ceva nou, neconform cu tradițiile vechi ale sfinților părinți. Din această cauză, nici unul din preoții noștri nu va consimți a lua astfel de novisme, ca: purtarea matricelor, pe care biserica noastră vechi-credincioasă niciodată nu le-a avut în uz din vechea tradiție părintească de la strămoși. Pe lângă aceea, nici unul din preoții noștri nu înțelege limba germană și, de aceea, clerul nostru nu pretinde un onorariu sau ajutor bănesc de la înaltul guvern, ci se mulțumește cu veniturile sale parohiale.

Înaltul guvern își poate ajunge scopul, în loc de a introduce matrice, prin recensăminte, care dau cea mai exactă relațiune despre cei născuți, căsătoriți și morți. Contra vărsatului, de asemenea, avem noi cea mai mare aversiune, căci fundamentele noastre religioase ne interzic anume tot amestecul sîngelui nostru cu materia animală. Iubirea de ordine, curăția, deasa și aspra ajunare depărtează de la noi bolile și noi

nu avem exemplu, între 2.000 de conreligionari de ai noștri, să fi murit vreunul la caz de vărsat. Noi, de asemenea, nu luăm nici un fel de medicament, căci, pe de o parte, noi înțelegem bolile ca încercări temporale, hotărâte de sus, iar pe de altă parte, atribuim vindecarea bolilor nu artei omenești, ci aceluia al cărui nume neexprimabil ne-a mântuit de boala cea grea – de păcatul original și ale cărui sfaturi neurmărite dreg toată întristarea și bucuria noastră.

De asemenea, nu mai puțin canoanele bisericii noastre nu permit a face jurământ. La aceasta ne servește ordinul sfintei Evanghelii „așa, așa, – nu, nu, iar ce este mai mult se interzice ca păcat”. Nici un vechi-credincios conreligionar de al nostru, care, spre adevărarea mărturiei, a dis: „așa, așa – nu, nu” n-a fost dovedit din contra. Pentru aceea, în genere, toate instituțiile și dispozițiile, fie ele politice sau polițienești, de care am fost liberi până acuma, dacă ele nu sunt necesare la mântuirea noastră sufletească și nu se pot pune în armonie cu tradițiunile noastre bisericești, sunt, pentru noi, nefolositoare și de prisos. Pentru aceea, am luat noi toate amenințările comisarului delegat, privitoare la introducerea acestor novisme, cu răbdare pentru necălcarea drepturilor noastre și asigurăm, că și de acum nu vom arăta nici cea mai mică opunere, chiar de ar veni și execuțiune ostășească, precum suntem amenințați. Tot prea înaltul patent de la 9 Octombrie 1783 ne scutește de orice sarcină ostășească și de încortelare și aceasta ni s-a încuviințat din cauză că noi, precum se știe, după religia noastră, nu ne putem ridica cu armele asupra nimănu, ci trebuie să rămânem în pace și-n armonie. De aceea avem tare speranță că va fi totdeauna respectat prea înaltul privilegiu, ce s-a dat strămoșilor noștri, la strămutarea lor, și că, de acum, înainte, nimeni nu va jigni și tulbura liberul exercițiu al religiei.

În urmarea sus menționatei hotărâri de la 18 Septembrie 1844, ni s-a învoit prea grațios a avea un ierarh superior, care să dea monahilor noștri înalta consacrare și să-și poată denumi succesorul său, și a-și predestina succesorul... În considerarea marilor greutateți să fie înlăturate pe totdeauna, ar trebui ca păstorul superior să-și poată denumi și determina pe succesorul său și încă pe un vicar. Dar fiindcă în prea înalta hotărâre nu se înseamnă timpul când să se facă aceste denumiri, numai în genere se lasă liberă denumirea și determinarea atât a păstorului superior, cât și

a succesorului său, de aceea atât unul, cât și altul, pot face aceste denu-miri și determinări după întâmplări; dar dacă se va considera că, după canoanele bisericii orientale, cât și ale celei apusene, nimeni nu poate și nu cutează a se ridica însuși la demnitatea cea mai înaltă, de aici urmează necesitatea ca, pentru asigurarea succesiunii păstoriei celei mai înalte, să fie investite, în același timp, trei persoane cu demnitatea episcopală, pentru ca, la caz de moarte a păstorului superior, succesorul lui să fie ridicat la păstoria cea mai înaltă de altul, oarecare. De aceea, noi, în același timp, avem un păstor superior, pe succesorul său și un vicar; iar această urmare stă în cea mai strânsă legătură, pe cât cu prea înalta hotărâre, pe atâta și cu continuarea existenței clasei noastre clericale. Dar, cu toate acestea, noi suntem invidiați din cauza acestei grații imperiale și iarăși voiesc să ne aducă la disperare, care neapărat ar urma, dacă am rămâne numai cu două persoane episcopale. Episcopii noștri nu dau lumii nici cel mic motiv de scandal. Ei duc viață aspră mănăstirească, toată viața lor nu fac alta decât ajună și se roagă și își permit numai 4-6 ore de repaus, în nopțile de iarnă, și împlinesc, totodată, pe lângă servitul bisericesc, neștrămutat și canonul cu închinăciunile, ce le este legiuit monahilor a le face prin chiliile lor, care ocupă timp de o oră și jumătate, iar celălalt timp se ocupă cu dumnezeiasca scriptură.

Dară nu numai episcopii noștri, ci și mănăstirile noastre, cea de bărbați și cea de femei, sunt supuse defăimării, până ce nu se va trimite o învoire anume pentru existența lor, comisarul însă a hotărât că trebuie închise. Din aceasta se vede că mănăstirea noastră, ce există de mulți ani în Fântâna Albă și care prea grațios ni s-a întărit cu prea înalta hotărâre din 18 Septembrie 1844, iarăși i face problematică, deși, după canoanele religiei noastre, preoția cea mai înaltă se produce dintre monahi și rămâne în tagma monahală, precum și preoții văduvi sunt mărginiți a duce numai viață mănăstirească. Iar îmbrăcarea în schima monahică se face după o probare prealabilă a vredniciei din partea preoțimii și a toată comunitatea mănăstirească și numai după măsura trebuinței, și adeseori numai pe patul morții. Iar a-l înștiința pe înaltul guvern de fiecare călugărire este, după părerea noastră, fără de nici un scop, căci noi nu căpătăm nici un ajutor de la prea înaltul erariu; după prea înalta hotărâre, însă, din 18 Septembrie 1844, numai fiecare consacrare de episcop are să se aducă la știința locului

celui mai înalt. De asemenea, și mănăstirea noastră femeiască este cel mai puternic îndemn la mărturisirea credinței, la bunele moravuri și castitate pentru sexul femeiesc al comunităților noastre. Junimea femeiască capătă, acolo, instrucțiune în cetire, scriere, cusură și se conduce sub o inspecție conștiințioasă la virtute și moralitate. Aici găsesc persoanele sărace, de sexul femeiesc, liman, cele fără ajutor și orfanele azil, bătrânele cele bolnave și neputincioase căutare și aceste monahe duc o viață consacrată cu totul lui Dumnezeu și omenirii. Și fiindcă înaltul guvern privește, în genere, din același principiu la mănăstirile femeiești ca și la cele bărbătești, și fiindcă și mănăstirea noastră femeiască formează o parte esențială din liberul exercițiu al religiei, care este asigurat, în mărturisirea credinței, atât preoțimii noastre, cât și clasei femeiești, putem spera, cu siguranță, că mănăstirea noastră cea femeiască, pe care guvernul local o știe că există de mai mulți ani, nu va fi mai mult bântuită în lucrarea sa cea plină de bune intențiuni.

De aceea, îndrăznesc prea supusele comunități lipovene a vechi-credincioșilor și monahii de la Fântâna Albă, în Bucovina, care se roagă, cu tot zelul, la prea înaltul Dumnezeu pentru prosperitatea atot prea strălucitului lor împărat, a prezenta prea supusa lor rugămintă: ca înaltul ministru c. r. să binevoiască a se pronunța ca mănăstirile, bărbătească și femeiască, ce există în Fântâna Albă, să nu fie împiedicate în existența lor și comunitățile vechi-credincioase să fie scutite de orice novisme în organizarea lor, existentă până acum, și liberul exercițiu al religiei să rămână neîmpiedicat; de asemenea, să se recheme comisarul cu servitorii săi, care a fost delegat de înaltul guvern local pentru a introduce aceste novisme în mănăstirea de la Fântâna Albă.

Viena 1 Martie 1858

Monahul Olimpie Miloradov, împuternicitul mănăstirilor, bărbătească și femeiască, din Fântâna Albă și al comunităților vechi-credincioase lipovenești din Bucovina”.

Într-acestea, descoperise cercetarea comisională, care dură un an și jumătate, multe fapte într-adevăr compromițătoare pentru mitropolitul Ciril.

Abia la 18 August 1851, se dădu răspuns la petiția de sus a Lipo-

venilor și, la 14 Ianuarie 1860, intima președintele Bucovinei rezoluția împărătească păstorului superior al Lipovenilor, Ciril, cu următoarea scrisoare:

„Prea sfințitului ierarh superior al Lipovenilor, D-lui Ciril, la Fântâna Albă!

Apostolica Sa Maiestate imperială-regală a stabilit, prin prea înalta rezoluțiune din 18 August 1859, următoarele deciziuni pentru regularea chestiunii bisericești a Lipovenilor:

„Am binevoit ca Lipovenii popiști din Bucovina și de acum, înainte, să aibă un păstor superior, care să se numească ierarh și să-și consacre, încă fiind în viață, un vicar.

Pentru săvârșirea acelei consacrări va căpăta învoire de la guvernul provincial al Bucovinei, iar după consacrarea vicarului – întărire de la ministrul de culte.

Nici ierarhul, nici vicarul lui nu vor cuteza a călători în străinătate fără autorizarea guvernului provincial.

Nici unuia din ei nu i se permite a ridica la demnitatea preoțească sau episcopală popistă dintre cei străini.

Numărul persoanelor ce au a consacra în preoție se mărginește numai la trebuința comunităților de aici.

Ierarhul va căpăta, la denumirea acestui număr de preoți, învoire de la șeful provinciei și îi va numi pe cei consacrați.

Vicarul consacrat are a se abține, cât va trăi ierarhul, de toate lucrările episcopale.

Orice abatere de la această prescripție se va pedepsi conform cu gravitatea delictului.

După împrejurări, se poate interzice atât ierarhului, cât și vicarului său, exercițiul funcției episcopale.

Mănăstirea bărbătească și cea femeiască au permisiunea a rămâne și de acum în Fântâna Albă, fără însă a cuteza să primească vreo persoană din țări străine.

De fiecare primire la călugărie este a se raporta la diregătoria de ținut.

Privegherea asupra monahilor se lasă în seama diregătoriei de

ținut.

Aceasta se raportează și la mănăstirile lipovenești nepopiste.

Această reglementare a afacerii bisericești a Lipovenilor, trimisă aici de înaltul minister al cultelor, cu emisul din 30 August 1859, nr. 13.021, pe temeiul prea înaltei rezoluțiuni, se comunică Prea sfinției voastre spre știință și întocmai împlinire. Totodată, s-a comunicat această reglementare și comunităților lipovenești prin i. r. autoritate ținutală din Siret.

Totodată, se cere de la Preasfinția Voastră ca să trimiteți, până în 8 zile, un catalog dublu de numele tuturor preoților lipovenești actuali și a locului activității lor, tot așa și de toți monahii și monahele ce se află acum.

Cernăuți, în 14 Ianuarie 1860”.

Acestea sunt concesiunile făcute Lipovenilor; celelalte cereri ale lor, însă, cum eliberarea de purtarea matricelor, de vaccinarea copiilor etc., nu li s-au aprobat, ci pentru purtarea matricelor s-a desemnat un dirigător anume, pe spesele Lipovenilor, cu șederea în Fântâna Albă, care orânduire mai că ar fi dus la strămutarea reședinței mitropolitane în Turcia.

Ciril își denumi, apoi, de vicar un călugăr, emigrat din Rusia, cu numele Onufrie Porusov, și-l hirotoni în episcop sub titlul de „Brailovski”, după orașul Brăila, din România.

Acest vicar, trimis de Ciril, la anul 1861, la Moscova spre aplanarea unor certe iscate acolo, se dezbină de mitropolitul său și nu se mai întoarce îndărăpt la Fântâna Albă. Deodată cu Onufrie, părăsiră Fântâna Albă un arhimandrit și un arhidiacon și luară cu dânșii, la această ocaziune, cele mai însemnate acte ale mitropoliei, la Rusia.

La stăruința Lipovenilor, își alese Ciril, după puțin timp alt vicar, în persoana călugărului din Fântâna Albă Antonie, și-l hirotoni, în anul 1866, în episcop.

După 4 ani, însă, muri Antonie și Ciril îl hirotoni, în anul 1870, pe preotul lipovenesc din Brăila, Agheu Macorob, după ce-l tunse, mai întâi, în călugăr și-i dăduse numele călugăresc Aftanasie, în episcop vicar, sub numele de „Arhiepiscopa Brailovski”.

După ce muri Ciril, la anul 1876, îi urmă Aftanasie în demnitatea de păstor superior și o posedă și până astăzi, sub titlul pompos de „Mitropolit al tuturor vechi-credincioșilor Lipoveni din toată lumea”, care are de vicar „namestnic” pe un oarecare Alimpie; și acesta își are reședința în Brăila.

Lipovenii nepopiști (bezpowscina)

Lipovenii nepopiști (bezpowscina) n-au preoți, după cum am amintit mai sus, ci numai niște funcționari lumești, așezați de ei înșiși și numiți de ei „bătrâni, presbiteri, nastavnicî, sau ustavcici”, care, în realitate, însă nu sunt alta decât cantori (dascăli) la biserică și-și fac mancul lor serviciu dumnezeiesc în bisericile sau „ceasovniele” lor, cu ușile încuiate.

Centrul Lipovenilor nepopiști din Bucovina este satul Climăuți, unde au ei o biserică foarte frumoasă; câte cu puține suflute se află ei și-n satele Mihondra, Berhomet, Lucavița și Vilaucea.

Secta nepopistă a Lipovenilor este cu mult mai extremă și fanatică decât cea popistă și în Rusia se împarte ea în mai multe secte, la care încă se află înrădăcinată ura contra statului și bisericii ortodoxe. La unele secte foarte fanatice, e în uz ciuntirea (scopirea), arderea de sine și moartea de foame.

Lipovenii nepopiști numesc biserica ortodoxă, ca să rumpă orice legătură cu dânsa, biserica lui antihrist, și susțin că biserica ortodoxă a început a crede, de la anul 1666, în anticrist, de aceea ei și rebotează pe ortodocșii care trec la dânsii.

Apoi zic ei că Sacramentele bisericii ortodoxe sunt necurate, credincioșii ei sunt fii ai diavolului și capul ei este însuși anticrist în persoană. Ei au, din cele 7 sacramente, numai botezul, pe care îl pot face și mireni, iar din pocăință, numai mărturisirea. Ei se mărturisesc nastavnicului lor, iertarea păcatelor însă o speră de la însuși Dumnezeu; unii din ei au păstrat și sfânta cuminecătură, dar se-nțelege că-n felul lor.

Servitul divin al Lipovenilor nepopiști constă în citirea și cântarea rugăciunilor de dimineață și de seară și a altor rugăciuni. Nastavnicul își desemnează și binecuvântă, pe patul morții, urmașul. Călugării și călugărițele acestei secte depun votul celibatului.

Acum, de timpuriu, începură Lipovenii a se lepăda de învățăturile lor rătăcite și a se reîntoarce la ortodoxie; așa trecu la biserica ortodoxă, în anul 1840, un anumit Ștefan Iacow, Lipovan din Vatra Moldoviței, apoi, la anul 1841, Ignatie Vasilevici, care se născuse la Pașcani, în România, și fusese, mai apoi, călugăr în Fântâna Albă.

În anul 1869, intră episcopul titular lipovenesc, Serghie Petrov, care trecuse, acum, în Moscova, la ortodoxie și devenise novice în una din mănăstirile de acolo, însă s-a fost reîntors, din priviri familiare, la satul său natal, Climăuți, cu învoirea înaltului guvern al țării⁶ ca novice în mănăstirea Dragomirna, unde și muri.

În mai mari dimensiuni, trecură la ortodoxie Lipovenii nepopiști.

Deja, în anul 1847, trecură Lipovenii din Climăuți, Sevastian Mihailov și Vasile Lipovan, la biserica ortodoxă. În anul 1871, însă, se adresară 10 Lipoveni nepopiști din Climăuți la arhiepiscopul ortodox din Cernăuți, rugându-l, ca să-i ia în sinul bisericii ortodoxe și să le hirotonească un preot din mijlocul lor, căruia îi destinară ei, acum, și ceva pământ. La aceasta, le răspunse arhiepiscopul Eugen Hacman, la 18 Aprilie 1871, și a nume la adresa lui Nicolai Vasilevici, că îi poate lua în sânul bisericii ortodoxe, dar numai după ce se vor fi lepădat formal de diferitele lor eresuri; un preot, însă, din mijlocul lor nu le poate hirotoni, din care cauză se și strică, deocamdată, întreaga afacere.

În anul 1877, adresă același Nicolai Vasilevici către arhiepiscopul Teoctist Blajevici o petiție, semnată de mai mulți lipoveni din Climăuți, în care se roagă, iarăși, ca să fie în sânul bisericii ortodoxe și ca să-l capete pe Ioan, cu numele călugăresc Petru Jacovlev, ca păstor sufletesc; acum li se împlini dorința, sub condiția unei treceri formale, și călugărul ortodox (lipovan din Climăuți) Petru Jacovlev, din mănăstirea Dragomirna, fu hirotonit, de răposatul arhiepiscop Teoctist Blajevici, în catedrala din Cernăuți, la 25 Decembrie 1878, în diacon, iar la 4 Ianuarie 1879, în prezbiter pentru Lipovenii ortodocși din Climăuți.

⁶ Vezi actul consistoriului or. ort. al Bucovinei nr. 4759 ex. 1869

La 18 Martie 1879, sfinți arhimandritul consistorial de atunci și actualul arhiepiscop și mitropolit Dr. Silvestru Morariu-Andrievici, ca delegat arhiepiscopal, capela ortodoxă așezată de Petru Jacovlev într-o casă din Climăuți, închinând-o Sfântului Nicolai.

Amănuntele acelei sfințiri și păstoriri sufletești de acolo le aflăm în raportul delegatului arhiepiscopal din 19 Martie 1870, adresat consistoriului: „Am săvârșit, Duminică, în 18/30 Martie a. c., sfințirea paraclisului pentru locuitorii drept-credincioși din satul Climăuți, după rânduiala prescrisă pentru delegatul arhieresc.

Cu această ocazie, m-am încredințat cum că numitul paraclis este bine făcut și înzestrat cu cele cerute pentru săvârșirea sfintei liturghii și, acum, familiile drept-credincioase din comuna respectivă au arătat mare bucurie și mulțumire atât cu actul sfințirii, cât și pentru lucrurile, adică sfintele vase, crucea de sfânta masă, două rânduri de veșminte, pe care le-am adus în dar de la venerabilul consistoriu. Afară de familiile ortodoxe, s-au adunat locuitori atât dintre cei fără preoți, cât și dintre cei cu preoți la Fântâna Albă, care toți s-au purtat cu cuviință.

Acum mai rămâne de făcut dispoziția ca ieromonahului Petru Jacovlev să-i fie încuviințat de a petrece în Climăuți la făcut sfânta liturghie și funcțiunile preotești pentru familiile ortodoxe, iar parohul vecin, din Costișa, care conduse pe acei creștini la întocmirea și înzestrarea paraclisului, să fie rânduit a se îngriji și mai departe de prosperitatea acestei turme cuvântătoare și a-l conduce pe ieromonahul Petru Jacovlev întru împlinirea sfintelor serviri, cu acea dispoziție ulterioară ca actele de botez, de cununie și de răposare ale respectivelor familie ortodoxe să se înscrie, până mai departe, în mitricele enoriei Costișa”.

Astăzi, se țin cele 36 de familii de Lipoveni ortodocși din Climăuți de parohia Costișa și se păstoresc de ieromonahul Petru Jacovlev, care se ține de statul mănăstirii Dragomirna. Acesta mări și înfrumuseță biserica, făcu o clopotniță, cumpără un clopot de 300 de florini – toate acestea, cu propriile sale mijloace, și dăruie bisericii o casă și un câmp de 8 juguri, cu acea dispoziție ca această donație să cadă, la caz că s-ar dizolva, cândva, comuna ortodoxă din Climăuți, la fondul gr. ort. al Bucovinei.

Datinile, obiceiurile și ocupațiile Lipovenilor

Principiile religioase le interzic Lipovenilor a vărsa sânge, ceea ce, însă, nu îi reține – după mărturisirea mai multor bărbați de încredere – a fi vânătorii cei mai rutinați de sălbăticiuni, dând destul de lucru forestierilor din vecinătatea lor.

Aceste principii religioase îi înduplecară a cere, la imigrarea lor în Bucovina, scutirea de serviciul militar, ceea ce li se și încuviință, în punctul 3 al privilegiului din 9 Octombrie 1788. De aceea, îi loviră greu stipulările legii noi militare, din 5 Decembrie 1868, și acum, în primăvară anului 1869, să dea pe față aversiunea lor de la servitul militar, căci, din 400 de Lipoveni conșcriși, se duseră numai 2 prinși la recrutare; restul fugiră.

La 15 Iulie, protestară ei, la ministerul pentru apărarea țării, contra aplicării legii militare și, fiind refuzați, supuseră împăratului o reclamație, în urma căreia căpătară, deși nu eliberare totală de serviciul militar, totuși o înlesnire în suportarea lui, în acel mod ca să fie aplicați, pe timpul servituciului lor, numai în institutele militare, iar nu și pe câmpul de luptă.

Nemulțumiți cu această concesie, se adresară ei cu o petiție la senatul imperial, în 5 Mai 1870, care, însă, declară, în ședința a 81-a a sesiunii a VIII-a, din 29 Martie 1873, la propunerea raportorului Kardasch, privilegiul lor de expirat și decise a preda petiția lor înaltului guvern, cu provocarea ca cu locuitorii supuși la recrutare ai acestor comune (afară de acei care ar trece abia acum la secta Lipovenilor sau care vor mai emigra, în viitor, să se ia și mai departe, conform prea înaltei rezoluții din 31 August, toate acele priviri, în co-înțelegere cu i. r. minister de război, care sunt apte a cruța simțul religios al Lipovenilor și a înainta interesele economice existente.

Lipovenii sunt un soi de oameni înalți, cu păr blond și cu fețe altfel frumoase, adesea, însă, ciupite de vărsat, din cauza aversiunii lor contra vaccinării copiilor.

Îmbrăcămintea lor se compune, de regulă, din materiale felurit colorate, cămășile lor sunt, de regulă, roșii și se încheie pe umărul stâng; largii pantaloni și-i poartă în înaltele tureci ale ciubotelor.

Lipovenilor celor mai avuți din orașe, mai ales din Suceava, le place luxul și poartă, contra rânduiriilor religiei lor, care interzice orice înnoire în port, veșminte moderne; așa se pot vedea, în zilele de sărbători, Lipoveni îmbrăcați modern și Lipovence cu straie de catifea și mătase.

Veșmântul de deasupra al bărbaților este lung, de culoare albăstrie și se ține lângă trup cu un brâu sau cu niște bumbi suri și rotunzi, de metal sau de lână, cusuți pe partea stângă a pieptului.

Pălăria Lipovenilor este înaltă și cu margini strâmte, acoperă-mântul capului femeilor este tulpanul viu colorat, iar al fetelor este un ornament, în forma unei diademe (Kokoschnik, Pereveska), de la care atârână, în jos, basmale felurit colorate. Fetele se decorează încă cu flori, pene și măргеle.

Lipovencele își leagă fustele, care se țin cu bretele, foarte sus, cam sub piept, deasupra poartă pestelci roșii, care, la intrarea în biserică, trebuie depuse.

Lipovenii poartă părul capului și bărbii lung, fiindcă nu le place defel rasul și tunsul; ei se opun vaccinării copiilor, serviciului militar, jurământului, purtării matricelor, reprezentațiilor teatrale, fumării tutunului și nu permit și altora a-l fuma, și gustării cafelei și a ceaiului⁷, în timpul din urmă însă beau ceai cu mare plăcere.

Apoi se mai opun ei numărării vitelor lor, zicând că vacilor numărate li se usucă țâțele și seacă laptele).

Lipovenii declarară, mai departe, într-un protocol depus la mandatariatul din Hadicfalva, în 18 Martie 1839, că însemnarea sau înfierarea vitelor contrazice principiilor lor religioase și că nu le este iertat a mânca lapte de la astfel de vite înfierate.

Lipovenii îl țin pe fiecare om de necurat, dacă nu aparține credinței lor, de aceea se mărginesc ei, în comunicarea lor cu persoane

⁷ Astăzi nu se mai ține acest obicei așa de strict, ca înainte

de altă credință, numai la afacerile cele mai necesare. De aceea și are Lipovanul, de-o agață, o scoartă, pe care o așterne pe laița unde are să șadă oaspele; dacă însă se întâmplă că oaspele șede pe laița goală, apoi o spală și o freacă, după depărtarea oaspei. Tot așa, nici nu mănâncă, nici nu se roagă el la un loc cu persoane de altă credință și nici nu bea dintr-un pahar cu străinii, ci numai din al lui, propriu, pe care-l poartă, din această cauză, cu dânsul. Voind Lipovanul să bea, apoi binecuvântă, mai întâi, băutura, apoi gustă, își face cruce și abia acum bea tot conținutul paharului și-apoi iarăși își face cruce. Lipovenii fac semnul crucii pe mâncărurile lor și își fac cruce înainte și după mâncare, înainte de-a bea și după ce au băut; aceasta se ține de o particularitate religioasă de a lor, însă cu nedrept, deoarece ei numai urmează provocării Sfântului Chiril de la Ierusalim, care ne zice: „Să nu ne rușinăm cumva a-l mărturisi pe cel crucificat, să facem îndrăzneți semnul crucii pe cap și pe toate, pe pâinea ce-o mâncăm, pe paharul din care bem, să ne facem cruce la plecare și la întoarcere, la culcare și la sculare, în călătorie și pe timpul repaosului, căci aceasta este grația dumnezeiască, semnul credincioșilor și frica spiritelor necurate”.

Lipovenilor li-s interzise jocul, muzica – din care cauză la dâșii lipsesc lăutarii – și băuturile spirtoase, și cu toate acestea se pot vedea, adeseori, în zile de târg în Suceava, crâșmele pline de Lipoveni, jucând la sunetul muzicii, strigând, cântând și gustând mulțișor din acel rachiu.

Cocostârcii trec în ochii Lipovenilor de animale foarte curate, câinii, însă, pe care îi țin ei de paza grădinilor lor, de foarte spurcați.

Lipovenii nu voiesc să audă nimic despre cărți noi și de învățatură în școală, deși statul le-a ridicat școli în Fâtâna Albă și în Climăuți, căci sunt conștienți că o cultură mai înaltă va da credința lor de greșită și va nimici secta lor.

În timpul mai nou, însă, se pare că s-a lățit și între dâșii niște idei mai liberale și progresiste, căci, în anul 1884, depuseră examenul de maturitate fiii Lipovanului Iacov Balanovici din Mitocul Dragomirnei, Eutichiu (născut în 1862) și Epifaniu (născut în 1864), după un studiu neîntrerupt de 8 ani la gimnaziul superior gr. or. din Suceava; Eutichiu studia, apoi, în anul 1884/85, teologia la Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuți și pleca, în același scop, la Petersburg, dar care, însă, n-a

finit-o, ci s-a însurata în Rusia, unde-i preot lipovenesc; Epifaniu, însă, studie medicina, la Universitatea din Viena, și fu denumit, în Decembrie 1889, sublocotenent în rezervă la trupa sanitară; în prezent, însă, a întrerupt el studiul medicinei și se află în Climăuți, unde-i învățător lipovenesc.

Preoții văduviți ai Lipovenilor nu pot păstori vreo comună, ei trebuie să intre în mănăstire, dar se zice că ar fi provenit cazuri că astfel de preoți văduviți s-au însurații iarăși.

Candidații de călugări trebuie să fie de 17 ani trecuți și călugării stau pe o treaptă de cultură foarte joasă; cei mai mulți știu ceti numai cărțile și rugăciunile bisericești, iar nu și a scrie, și se ocupă cu cultura pământului și cu împlinirea strictelor reguli mănăstirești.

Călugărițele se ocupă cu lucruri femeiești, lucrarea câmpului și a grădinilor, facerea mătâniilor și cu cusutul hainelor etc.

În mănăstirile Lipovenilor se află și astfel de persoane, care, fără de-a fi depus vreun vot, voiesc să-și petreacă acolo viața, în rugăciune.

Posturile Lipovenilor sunt aspre și lungi, ca și cele ale ortodocșilor, și durează 186 de zile într-un an.

Cu jurnalistica apologetică se ocupă călugărul Czernischew din Fântâna Albă, care a editat o foaie „Staroobrjadek”, în Kolomeea, pe care o continuă noua lor foaie, „Drevniaja Russ” realizată tot în Kolomeea, de Nicolai Czernischew și de Ignatie Miketiuk, iar cu teologia lor lipovenească se ocupă evreul, trecut la lipovenism, Michail Carlovici, din Fântâna Albă, care a tipărit 3 tomuri despre credința lor (1 tom în Petersburg, iar 2 tomuri în Cernăuții, la tipografia Czopp).

Dar Lipovenii făcură, în rândurile populațiilor Bucovinei, și prozești, prin promisiunea de scutire de la miliție și de la boieresc, care dură până la anul 1848; aceasta ne-o deslușește scrisoarea, adresată diregătoriei c. r. provinciale a Bucovinei de venerabilul Consistoriu, la 24 Octombrie 1829:

„... Fiindcă parohul din Mitocul Dragomirnei, Vasile Grigorică, a raportat, cu raportul alăturat, din 27 luna trecută, nr. 67, acestui consistoriu că afară, de sus numitul Vasile Niemul, au mai trecut la secta Lipovenilor încă: Nicolai Slavnic, Ștefan Mândrișor, Vasile Slavnic, Ioan Manoli și Măriuca Curileț, toți din Mitocul Dragomirnei, dintre care Nicolai și Vasile Slavnic au răpit, înainte de câțiva ani, două fete de Lipoveni

din satul Socolințe, au emigrat cu ele peste hotar, în Moldova, unde s-au cununat cu dânsele și, apoi, s-au întors iarăși la Socolințe, unde trăiesc ca Lipoveni. Dar fiindcă aceste treceri ilegale de credincioși greci neuniți la secta Lipovenilor se înmulțesc pe zi ce merge, spre înjosirea religiei creștine, de aceea este oficios și urgent rugată laudabila diregătorie c. r. provincială ca să binevoiască a grăbi cu cercetarea orânduită, deoarece acest consistoriu nu poate vedea indiferent cum Lipovenii întrebuințează viclesuguri neiertate și promisiuni că acei ce vor trece la secta lor nu vor lucra boieresc, nici vor fi asentați la miliție, spre a se duce la ireligiozitate.

Consistoriul Bucovinei, Cernăuți, la 24 Octomvrie 1833”.

Dar nu numai români fură înduplecați să treacă la Lipovenism, ci și ruteni, ba chiar și germani, precum ne putem convinge din adresa consistoriului din anul 1829, nr. 12995, care sună: „Se știe din izvor sigur că între Lipovenii de aici se află mai mulți rusnaci, moldoveni, ba chiar și germani, care au trecut, ilegal și în secret, la această sectă, au părăsit adevărata religie și au primit pe cea a Lipovenilor”.

Dar chiar și astăzi trec servitorii Lipovenilor avuți, mai ales ruteni, la Lipovenism, se însoară cu Lipovence și devin gospodari de ai lor.

Lipovenii înmormântează morții și prin grădini, ba poporul chiar povestește că ei ar arde morții lor în var.

Crucile de pe bisericile Lipovenilor nu sunt de metal, ci de lemn și ferecate cu tinichea, și anume din cauză pentru că Hristos n-a murit pe cruce de metal, ci de lemn.

Și cel mai sărac Lipovan are o trăsură (Kibitka) și cal, căruia însă nu-i pune zăbalele în gură, ci sub barbă; rareori îmblă Lipovanul cu doi cai; trăsură lui are osii de lemn și două oiști: coșul trăsurii este fără de leuci și constă din lemn de tei; tot așa sunt și pereții coșului blăniți cu coajă de tei. Calul se înhamă punându-se între cele două hloabe, de care și trage el trăsură. Hamul calului se leagă cu niște curele, cu ajutorul unui cerc tare de lemn, ce stă, apoi, deasupra grumazului calului, cu hloabele, căci acestea stau într-o egală distanță de pieptul calului. Trăsura are două inimi și cea de desubt stă sub stă sub osia de dinainte și se ține în sus cu o bucată de funie.

Lipovenii sunt oameni onești, sârguincioși și lucrători, care se ocupă, la țară, și cu cultivarea pământului, mai mult, însă, cu cultivarea

grădinilor, respectiv a fructelor, și cu albinăritul. Grădinile lor le înconjură ei, mai ales în locuri unde conlocuiesc cu dâșii și alții, de altă credință, cu niște garduri și zăplazuri foarte înalte.

Ei iau în posesie mai că toate grădinile mari, fie ele cât de de-părtate, și adună cele mai mari cantități de poame în pivnițele de prin orașe, așa că mai că întreg negoțul de poame se află în mâinile lor.

Cu căruțele lor transportă ei, în toate părțile, poame de tot felul: vișine, cireșe, mere, pere, perje, harbuji, struguri, nuci, miere, ceară și oloi. Dar ei înțeleg de minune a usca poame, a prepara must și a mura poame. Bărbații călătoresc în afacerile negoțului lor, iar femeile și cei bătrâni țin de vândut poame înaintea pivnițelor lor.

Lipovenii se mai ocupă, afară de cultura poamelor, și cu lucrări de meserie, așa cu sculptarea de cruci, cadre etc., apoi și cu țesutul pânzei și cu împletitul funiilor, cu săpatul iazurilor, iezăturilor, canalelor și șanțurilor, la care lucru posedă o dexteritate neîntrecută.

Lipovenii au obiceiul de a nu bate mătanie pe pământul gol, ci-și pun, sub mâini și sub genunchi, unu fel de perine, numite „podrușnice”, făcute din bucăți de materie în felurite culori; în lipsa acestora, apoi își aștern măcar o basma. Cu aceste perine își ornează și pereții caselor. Cu lucrarea lor se ocupă mai ales maicile.

În Fântâna Albă constă clerul lor din un arhiepiscop, unu vicar, carele șede în Brăila, patru preoți, doi diaconi treizeci de călugări, tot atâția novici, patruzeci de călugărițe, douăzeci de novice și treizeci de schitence. Preoți mai au ei și la Mitocul Dragomirnei, și la Lucavița.

Mitra arhiepiscopului lor este ornată, jur-împrejur, cu icoanele celor 12 apostoli.

La proscodie întrebuințează popiștii 3 discuri, și anume pe unul se pune mielul, pe altul părticica Maicii Domnului, iar pe al treilea părticelele sfinților, viilor și ale morților.

În casele lor se află, în ungherul dinspre răsărit, aninate icoane de ale sfinților și, dinaintea lor, atârnă o candelă. În fund, se află patul, care se ascunde de ochii străinului prin o perdea roșie; spre răsărit și nord sunt puse, pe lângă pereți, laițe, și în mijlocul casei se află o masă, de regulă colorată în verde.

În Fântâna Albă nu se află nici o crâșmă, în Climăuți și Fântâna

Albă nu este nici un trafic de tutun.

Lipovenii nu consultă, nicicând, medicii și, îmbolnăvindându-se vreunul, în oraș, se transportă imediat în satul său, ceea ce, nu o dată, contribuie la lățirea bolilor contagioase. Ei nu consultă nicicând vrăjitoarele, nici nu lasă să li se caute în palmă sau în cărți, ceea ce se crede de păcat. Morții lor capătă în mână o hârtie, scrisă de preotul lor, în care li se dă un fel de certificat, ca să poată sta înaintea lui Dumnezeu. Fără cununie nu șede nimeni din ei, căci, altminteri, timp de șapte ani n-ar putea intra în biserică, nici nu i s-ar da apă din vreo fântână.

Lipovenii îi onorează foarte mult pe cei mai bătrâni și le fac temenele și apoi le sărută mâna.

La judecătorie nu depun ei jurământ, ci răspică, după mărturie, formula: „În adevăr, eu am mărturisit adevărul curat!”. Fiecare Lipovan, fără deosebire de sex sau etate, poartă o cruciță de metal, care atârână, legată de o sfoară, pe piept, sub cămașă. Ei au mare predilecție pentru colorile vii.

O carte manuscrisă, în care se apăra credința Lipovenilor, se află la biblioteca Academiei Române din București, depusă acolo de răposatul Episcop al Romanului, Melchisedec.

După Goelert, precumpănesc bărbații la Lipovenii din Bucovina, astăzi, însă, sigur va fi contrariul, deoarece tinerii fug de recrutare mai în tot anul, trecând în România. Numărul Lipovenilor de aici se micșorează, mai ales de la promulgarea legii militare din 1868, căci, pe când existau, în Bucovina, în anul 1784, la 350-400 de suflete, care se înmulțeau în fiecare an, urcându-se, la anul 1847, la 2.000, în anul 1852, la 2.645, la 31 Decembrie 1857, la 2.939, în anul 1863, la 2.942, scade numărul lor, deja la 31 Decembrie 1869, la 2.928, și la 31 Decembrie 1880, chiar la 2.801 de suflete.

În final, voim încă să facem amintire de-o particularitate de-a Lipovenilor, și anume că ei stau în relații neîntrerupte cu coreligionarii lor din toate țările, trimițând, cu toate piedicile ce li se pun, curieri ambulănți, care duc și aduc știri sigure despre starea confracților lor. Aceștia mijlocesc și aducerea ajutoarelor de bani, de odoare și de icoane bisericesti, mai ales de la avuții Lipoveni din Rusia.

ANEXE:

Hronicul mărturisit al numelor lipovenești în Bucovina

Lipovenii, fiind un neam retras și plin de cumișenie, dar suficient de restrâns numeric, au parte de mult prea puține mărturisiri, ei fiind percepuți, și de români, și de străini, ca o populație enigmatică și plină de farmec.

În 2 iulie 1761 (7269), un ispisoc al voievodului Ioan Grigore Calimach, referitor la reorganizarea târgului Sucevei, sunt menționați lipovenii și produsele negustorești ale gospodăriilor lor: „De acolo, înainte, tot ulița, în jos, asupra Curților Domnești, din dugheana lui Solomon, starostele de jidovi, și în poarta mănăstirii Sfeti Dumitru, să fie cu marfa lor lipovenii, căldărarii, ciobotarii, opincarii, tălpălarii, sărarii, până în capul târgului din jos, dinaintea pivniței Mitropoliei, unde au pus, și acolo, stâlp de piatră”⁸.

În 1780, satul Bălcăuți avea 113 familii lipovenești, dar o parte dintre acestea se mută în alte seliști pustii.

În 1775, satul Climăuți, din Ocolul Berhometelor, era seliște

⁸ DGAS, *Suceava / File de istorie / 1388-1918*, I, București, 1989, p. 409

pustie, arendată de mănăstirea Putna, în 7 aprilie 1780 și în 16 octombrie 1784, unor lipoveni, care au colonizat masiv vatra satului, dar și cătunul din apropiere, Costișa, care ținea de Climăuți și nu de Frătăuți, precum odinioară. „Și li-am mai dat două săliști, anume Moiseni și Climăuți, ca să-i facă case, iar hotarul acestui pământ dăruit lor începe la Bainte... la drumul Vicovelor care duce la Siret... la balta uscată care desparte Climăuți de Frătăuți și de Bainte... la un drum care duce, prin dumbravă, tot cu dealul, în sus, la o movilă între Climăuți și Bainte... până la pârâul Șorodoc... Acest pământ și Fundoia s-a dat lui Martin și celorlalți Lipoveni aduși de dânsul”.

„După cum am și menționat-o mai sus, există Lipovenii sau Filipovenii în Bucovina, ca o deosebită comunitate bisericească. Ei se țin de Rascolnicii rusești și mărturisesc biserica grecească neunită. Venind în Bucovina dinspre Marea Neagră, pe timpul administrației militare a generalului Enzenberg (1785), Lipovenii au obținut, de la Împăratul Iosif II, libertatea exercitării cultului lor religios. Ei sunt oameni liniștiți și pașnici, plătesc exact și fără silă impozitele și birurile, sunt muncitori și activi, se îndeletnicesc cu agricultura; trăiesc, însă, în cea mai mare parte, din comerțul cu fructe proaspete și uscate, pești și frângherii, confecționate chiar de ei, sunt meșteri la săpatul heleșteelor, pricepuți și versați în drenajul, prin șanțuri de scurgere, la locuri umede și mlăștinoase. În prezent, Lipovenii locuiesc următoarele trei sate: Mitocul Dragomirnei, Fântâna Albă și Climăuții. Printre diferitele secte ale bisericii răsăritene, dâșii ocupă același loc ce-l au Hernhuții printre Protestanți.

Exteriorul Filipovenilor face o impresie plăcută asupra străinilor. Ei sunt zvelți și înalți, ambele sexe poartă o haină lungă de postav, cu nasturii încheiați, cu multă băgare de seamă, de sus, până jos. Femeile poartă pe cap un fel de pălărie tare, deasupra căreia se îndoieste un tulpă în colțuri. Fruntea le este ascunsă sub o cordea brodată cu aur. Trupul e ferit cu o haină lungă, verde sau roșie, fără mâneci și încins în brâu. În picioare, poartă sandale roșii sau galbene.

Lipovenii n-au legături prea strânse cu alți locuitori, cel puțin nu primesc cu drag pe cineva în casele lor. Dacă acesta s-ar întâmpla, totuși, fie pe neașteptate, fie chiar împotriva voinței lor, locul unde a șezut

străinul e considerat ca spurcat, până nu va fi iar curățit, în felul lor. Nu mănâncă cu străini. Pentru oaspeți, au vase deosebite și, când ospătează pe cineva, îl silesc să ieie cu sine totul ce a rămas din mâncare, iar de nu, rămășițele le aruncă. N-au voie să fumeze tutun sau să-l tragă pe nas, nici nu le e permis să aibă cârciume în satul lor.

Surprinzătoare e grija cu care acești oameni tăinuiesc atât obiceiurile lor religioase, cât și dogmele credinței lor; n-au preoți, ci numai învățători, dascăli; nu se țin de preoții orientali, ci de o biserică a sectei lor, din Moldova; acolo se fac cununiiile. La dâșii nu se găsește nici o urmă de înmormântări, se crede că-și ard morții.

Bisericile lor din Moldova au aceeași rânduire ca și cele orientale, pe acoperișul lor se găsesc, însă, trei cruci, cu câte trei brațe, dintre care cel mai de jos e înclinat.

Denumirea lor, Filipoveni, s-ar trage de la un Filip, cinovnic de chilii la mănăstirea Pomora din Rusia, care s-a călugărit, pe la 1694. După moartea Starețului, speră să devină Egumenul mănăstirii. Văzând că intențiile lui dau greș, Filip acuză pe călugări că ei ar fi părăsit credința lor cea veche. Aceste acuze, fiind crezute de vreo cincizeci dintre confrății săi, dâșul se despărți de mănăstire, înființând un schit nou și întemeind o sectă nouă”⁹.

„Lipovenii se află în cel mai mic și mai neimportant număr în Bucovina, neîntrecând numărul de 60 de familii. Locurile ce li s-au avizat sunt satele Varnița, Climăuți și Fântâna Albă...

Acești lipoveni, ori cum se numesc corect ei, pilipii, sunt, afară de orice îndoială, adevărați ruși; aceasta o dovedesc limba lor, portul și chiar tipul. În Bucovina nu au venit nemijlocit din Rusia, ci din Basarabia, unde au multe mii de coreligionari. În anul 1783, apărură la Viena doi deputați ai lipovenilor, locuitori la Marea Neagră, cu numele Alexandru

⁹ IASCHKE, FRANZ, *Filipovence*, în „National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d’Hongrie, de Croatie, d’Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker”,

Alexiev și Nichifor Lanov, și obținură, într-un patent, pentru coreligionarii lor, o colonizare liberă și liberul exercițiu al credinței...

Păreră generală este că atât lipovenii bucovineni, cât și cei moldoveni și basarabeni sunt așa-zisi rascolnici ruși, la ce eu nu mă opun și eu cred că numele lipovan li s-a pus incorect, căci ei se numesc pilipy, și le mai zice și pilipovty....

Ei se ocupă mai ales cu cultura cânepei și inului, fac tot felul de lucruri din ele, ca: funii, sfori, mreji, brâie etc. și fac negoț cu ele¹⁰.

„Lipovenii sunt Ruși, care s-au refugiat, în urma persecuțiilor din Rusia. Că ei sunt Ruși curați, nu încapă nici o îndoială; o dovedește limba, portul și chiar trăsăturile feței. Puțini la număr, nu locuiesc decât în satele Varnița, Climăuți și Fântâna Albă, unde-și au reședința. Sunt de religie ortodoxă-orientală, au aceleași cărți bisericești ca și Rușii. Nu divulgă tainele credinței lor, sunt buni gospodari și oameni harnici. Cultivă cânepa și se ocupă, mai ales, cu cărăușia și pomicultura¹¹.

Populație enigmatică, aproape la fel de misterioasă precum cea a huțulilor, lipovenii s-au lăsat asimilați, în ultimii ani, de români sau de ucraineni, funcție de economia zonală în care s-au integrat.

¹⁰ BUDAI-DELEANU, ION, *Scurte observații asupra Bucovinei / 1813*, în „Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice”, București 1998, p. 395

¹¹ BĂNĂȚEANU, VLAD / KNITTEL, E., *Ghidul turistic și balnear al Ținutului Suceava*, Cernăuți, 1939, pp. 34, 35

Bibliografia lui Dimitrie Dan

- ALECSANDRI, Vasile, *Dezrobirea Țiganilor, Iași 31 Ianuarie 1844*, în „Opere Complete”, București, 1875
- ASCHBACH, Dr., *Lexiconul bisericesc general*, Frankfurt pe Main, 1864
- AURELIAN, P. S., *Schițe asupra stării economice a României în sec. 18-lea*, București, 1882
- BARACZ, Sadok, *O informație despre fapte armene*, Tarnopol, 1869
- BENDELLA, Theofil, *Die Bukowina*, Wien, 1845
- BIDERMANN, *Bucovina în timpul administrării austriece / 1775-1875*, Lemberg, 1875
- BISCHOFF, v. Dr., *Documente pentru istoria armenilor din Lemberg*, Viena, 1865
- BROCKHAUS, *Conversationslexicon*, Leipzig, 1885
- CIHAC, *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*, Frankfurt, 1879
- CIHAC, *Les moeurs et la langue des Cigains, suivie d'un recenil de sept cents mots Cigains*, Berlin, 1837
- CODRESCU, Constantin, *Uricariul*, Iași, 1888
- CONSTANTINESCU, Dr. Barbu, *Probe de limba și literatura Țiganilor din România*, București, 1878
- CZORNING, *Etnografia monarhiei austriece*, Viena, 1857
- DIEFENBACH, L., *Volkerkunde Osteuropas*, Darmstadt, 1880
- ENGEL, *Istoria Imperiului Ungar și a țărilor alăturate*, Halle, 1804
- ERSCH & GRUBER, *Enciclopedia Generală*, Leipzig, 1850
- FICKER, Dr. Adolf, *O sută de ani*, Viena, 1875
- FICKER, Dr. Adolf, *Triburile monarhiei austro-ungare*, Viena, 1869
- FICKER, Dr. Adolf, *Die Zigeuner in der Bukowina, Separatabdruck aus der Statistischen Monatsschrift V*

- GAEBERT, Dr., *Armenii în Europa și mai ales în Austro-Ungaria, în străinătate*, Viena, 1886
- GERBEL-EMBACH, Dr. N. v., *Russische Secktirer*, Heilborn, 1883
- GOELERT, I. V., *Der Lippowaner der Bukowina*, Wien, 1863
- HASDEU, B. P., *Arhiva istorică a României*, București, 1865
- HASDEU, B. P., *Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, București, 1886
- HASDEU, B. P., *Ioan Vodă cel Cumplit*, București, 1865
- HOPF, Carl, *Die Einwanderung der Zigeuner in Europa*, Gotha, 1870
- HURMUZACHI, Eudoxius, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1876
- KARAMZIN, N. M., *Istoria*, St. Petersburg, 1842
- KAPELES, Beno, *Beitrage zur Statistik der Zigeuner in Oesterreich*, în „Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft”, Wien, 1891
- KOGĂLNICEANU, M., *Die Befreiung der Zigeuner von der Leibeigenschaft*, în „Romanische Revue”, anul VIII
- LUKACSI, Cristoforus, *Istoria armenilor din Ardeal*, Viena, 1859
- LUKACSI, Cristoforus, *Descrierea stării actuale a poporului armean*, St. Petersburg, 1831
- LUKACSI, Cristoforus, *Istoria, dogmele, tradițiile și Liturghia Bisericii Armene de Răsărit*, Iași, 1874
- MAKARIE, *Istoria*, St. Peterburg, 1889
- MARIAN, S. Fl., *Nunta la Români*, București, 1890
- MELCHISEDEK, *Inscripțiunile bisericilor armenesti din Moldova*, în „Analele Academiei Române”, București, 1884
- MELCHISEDEK, *Cronica Hușilor*, București, 1869
- MELCHISEDEK, *Lipovenismul*, București, 1871
- MELCHISEDEK, *Notițe istorice și arheologice*, București, 1885
- MIKLOSICH, F., *Ursprung des Wortes Zigeuner*, Wien, 1880
- NEIGEBAUER, *Principatele danubiene*, Breslau, 1859
- NEUMANN, C. Fr., *Istoria emigrării a 40.000 de armeni*, Lipsca, 1834
- NEUSCHOTZ, *Moldauische Zigeuner-Silhouetten*, Cernăuți, 1886
- ONCIUL, Isidor de, *Fondul religionar gr. or. al Bucovinei*, în „Candela”, nr. 11, Cernăuți, 1889

- PAPADOPOL-CALIMACH, *Notiță istorică despre orașul Botoșani*, în „Analele Academiei Române”, București, 1887
- PAPADOPOL-CALIMACH, *Dezrobirea țăranilor în Moldova*, în „Convorbiri literare, anul XXI
- PICHLER, *Istoria separării bisericesti*, Munchen, 1865
- POLEK, Dr., *Dobândirea Bucovinei de către Austria*, Cernăuți, 1889
- POTT, Dr., *Die Zigeuner in Europa i. Asien*, Halle, 1844
- ROMSTORFER, Carl August, *Clădirile monumentale din Bucovina*, în „Ziarul Vienez” nr. 13-15, 1890
- SCHWICKER, Dr., *Die Zigeuner in Ungarn b. Siebenburgen*, Wien u. Teschen, 1883
- SEVASTOS, Elena, *Călătorii prin Țara Românească*, Iași, 1888
- SILBERNAGEL, *Constituirea tuturor bisericilor Orientului*, Landshut, 1865
- SIMIGINOVICI-STAUFE, Ludwig Adolf, *Grupurile popoarelor Bucovinei*, Cernăuți, 1884
- SION, George, *Emanciparea Țiganilor*, în „Suvenirii contimpurane”m București, 1888
- STATESCU, M., *Încercări asupra originii Țiganilor*, Craiova, 1884
- STRAHL, Th., *Geschichte der Russischen Kirche*, Halle, 1530
- SULZER, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1787
- ȘAPOVA, A., *Ruschii Rascol*, Kazan, 1859
- ȘUȚU, Neculai, *Notițe statistice asupra Moldovei*, Iași, 1852
- TRUMPP, Dr. E., *Die heutige Bevölkerung des Panjab, ihre Sitten und Gebrauche*, Wien, 1872
- XENOPOL, A. D., *Originea Argeșului după dl. Hășdău*, în „Arhiva Societății Științifice și Literare”, nr. 1, Iași, 1889
- XENOPOL, A. D., *Istoria Românilor*, Iași, 1899
- WETZER & WELTE, *Lexicon bisericesc*, Freiburg, 1882
- WICKENHAUSER, *Moldova*, Viena, (I) 1862, (II) 1877
- WICKENHAUSER, *Coloniile germane din Bucovina*, Cernăuți, 1887
- WICKENHAUSER, *Geschichte u. Urkunden des Klosters Solka*, Cernăuți, 1877
- WISLOCKI, Dr., *Vom wandernden Zigeunervolke*, Hamburg, 1890

Cuprins

Dimitrie Dan sau biruința asupra timpului.....	5
Armenii orientali în Bucovina.....	9
Prefață	13
Introducere	14
Istoria armenilor ortodocși ai Bucovinei.....	15
Particularitățile religioase și moravurile armenilor ortodocși ai Bucovinei	39
Monofizitismul în biserica armeană-orientală	47
Moravurile și obiceiurile profane ale armenilor ortodocși ai Bucovinei	61
Obiceiuri și credințe armene la naștere	65
Obiceiuri și credințe armene la nuntă	74
Obiceiuri și credințe armene la înmormântare.....	78
ANEXE.....	80
Minas din Tokat: Cânt de jelire asupra armenilor din țara Vlahilor ..	80
Hronicul mărturisit al numelor armenesti în Bucovina.....	96
Evreii din Bucovina.....	125
Introducere	127

Imigrarea Evreilor în Bucovina și statistica lor	128
Fisionomia, portul și ocupațiunea Evreilor	130
Afacerile de cult ale Evreilor bucovineni	134
Obiceiuri și datini evreiești la naștere	137
Creșterea copiilor	139
Datini și credințe evreiești la nuntă	141
Datini și credințe evreiești la moarte și înmormântare	145
Datini și credințe evreiești la diferite zile și ocaziuni	150
ANEXE	162
Iulius Barasch: Evreii în Bucovina	162
Hronicul mărturisit al numelor evreiești în Bucovina	166
Lipovenii din Bucovina	191
Introducere	193
Istoria nașterii Rascolului sau a societăților religioase a Vechi-credincioșilor	193
Imigrarea Lipovenilor în Bucovina	201
Lipovenii popiști (popovscina)	205
Lipovenii nepopiști (bezpopovscina)	219
Datinile, obiceiurile și ocupațiile Lipovenilor	222
ANEXE	229
Hronicul mărturisit al numelor lipovenești în Bucovina	229
Rutenii din Bucovina	233
Prefață	235
Starea culturală a Rutenilor	236
Obiceiurile Rutenilor	240

Obiceiurile Rutenilor la sărbători.....	245
Credințe populare rutene.....	249
Mantica la poporul rutean.....	253
Nașterea și moartea la Ruteni.....	255
Înrudirea la Ruteni.....	258
Frăția de cruce, cumetrii și ospitalitatea la Ruteni.....	259
Obiceiurile la nuntă și dreptul căsătoriei la Ruteni.....	260
Dreptul de familie la Ruteni.....	266
Dreptul de comerț la Ruteni.....	267
Contravențiunile și crimele la Ruteni.....	269
Judecătorii la Ruteni.....	270
Copilul la Ruteni.....	271
Iudaismul privit din punct de vedere rutean.....	273
Medicina populară la Ruteni.....	274
Proverbe rutene și o liturghie cu vrăji.....	276
ANEXE.....	279
Hronicul mărturisit al numelor rutenești în Bucovina.....	279
Țiganii din Bucovina.....	301
Numirile Țiganilor.....	303
Numele „Țigan” și cauza înjosirii poporului țigănesc.....	306
Originea și imigrarea Țiganilor în Europa și în Țările Române.....	308
Soarta Țiganilor în Țările Române.....	311
Caracteristica și ocupațiunea Țiganilor.....	318
ANEXE.....	326
Hronicul mărturisit al numelor țigănești în Bucovina.....	326
Bibliografia lui Dimitrie Dan.....	345